

KGAOLO YA BOHLANO

5.1 THULAGANYO

5.1.1 Matseno

Thulaganyo ya Matsepe dingwalong tša gagwe e ya go arolwa ka dikarolo tše pedi tše di bopago dikgaolo, e lego Thulaganyo I le Thulaganyo II.

Ge go tsinkelwa thulaganyo I ge e lebane le bokgoni bja Matsepe bjalo ka elemente ya khuetšo go bangwadi ba bangwe gona go ya go šalwa lenaneo le morago:

- Semelo sa baanegwa
- Go timelela ga moanegwa ka tsela ya semaka
- Ditaba tša bogoši
- Go hlaloša naga

5.1.2 Semelo sa Baanegwa

Ge semelo sa baanegwa se hlalošwa go nepiša bokgoni bja Matsepe bjoo bo šalwago morago ke bangwadi ba bangwe, go yo lebelelwa ditaba tše di latelago:

- Tirišo ya maina
- Thulaganyo ya direto

5.1.2.1 Tirišo ya Maina

Taba ye nngwe ye bohlokwa yeo e ka lemogwago ge go balwa dipadi tša Matsepe ke ya gore maina a baanegwa ba gagwe a sepelelana le mediro ya bona. Ke go re, ka go fa maina ao go šetšwe go tsebja gore moanegwa yoo ke

motho wa mohuta mang. Ka mediro yeo ya bona mmadi o lemoga tebanyo ya mongwadi ka pela. Taba ye e bonala mo pukung ya Matsepe ya go bitšwa *Megokgo ya Bjoko* (1969) moo e lego gore maina a baanegwa ba, e lego Leilane, Mohlatša, Nthumule le Lefehlo, a sepelelana le mekgwa ya bona.

Ge go lekolwa leina le la Leilane go tla lemogwa gore ke motho yo a ilago khutšo le lethabo. Ke go re, moo go lego šebešebe ga a go rate. O iteile mosadi, a boa mmoetšane a itia mogwegadi. Ge ba re ba a mo kgala, o bolela gore bokaone ke ge ditaba tša gagwe di ka ya mošate ka gobane bona ba ahlola sepitša. Ge ka mošate ba mmona phošo le gona o re ba emelela Mohlatša. Ge a e nametša thaba, o tšhabela ga Kgoši Nthumule ka maikemišetšo a go lwešanya Kgoši Lefehlo le Kgoši Nthumule. Ge magoši ao a elwa yena ka lehlakoreng le lengwe o thabile. Ka tšona ditiro tše tša gagwe go tla lemogwa gore o ilana le fao go lego khutšo.

Mohlatša yena ke motho wa go hlatšišwa ke lefeela. Le ge ba re go reng na motho a ka napa a hlatšišwa ke go kwa lentšu le, serapolotšwana? Nnete gona ke go re o ile a re ge a botšiša Leilane gore a o tšo tsoma neng ka go bona ditlhakwana tša serapolotšwana, ge Leilane a re ke serapolotšwana Mohlatša a napa a thoma go hlatša. Go tla lemogwa gore go hlatšišwa ke selo seo a sa se bonego o dirišwa ke leina le la gagwe. Ke go re o na le dipelwana.

Moanegwa yo mongwe yoo leina la gagwe le sepelelanago le mediro ya gagwe ke Nthumule. Nthumule o ile a no ithumula a gana go ilela tatagoLefehlo moo go sa tsebego motho gore ke ka lebaka la eng. Ka bjona borumulane bjoo bja gagwe, a ntšha koma ya bašemane le ya basetsana kgafetšakgafetša, a dira le menyanya, a ba a gotša le mello dibešong tšeo di ganetšwago etšwe a tseba gabotse gore ke tšona tšeo di iletšwago. O ile a tloga a laela bahlologadi ba mo motseng wa gagwe go apola tše ntsho ka gobane e tla ba nke ba llela tatagoLefehlo.

Lefehlo le yena ga a tšwafe go fehla ntwā. Ka lebaka la go se tšhabe ntwā ga gagwe, magoši ao a bego a le kgauswi le yena a be a mmoifa:

Magoši a mangwe ao a be a agile mantšhwahlašwahleng moo a bego a ka se bonwe sesolo, fela yena a agile pepeneneng moo go bego go thunyelela muši bošego le mosegare, marega le selemo, ka komelelo le ka medupi, a sa iše felo ka mefoma le mefetša. Setšhaba se be se apere kobo ye e se nago dilomi ka tsebo ya gore yo a ka lekago go ba hlasela o tla ba a wetše dikomeng tša batho. Ona magoši ao re bolelago ka ona, a be a mmoifa e le ruri (letl. 23).

Naa go dula molaleng mola ba bangwe ba ikuta ga se gona go fehla ntwā? Mediro ya gagwe e tloga e hlatsela leina le la Lefehlo.

Thekniki ye ya go swantšha maina a baanegwa le mediro ya bona e tšwelela ka pading ye nngwe gape ya Matsepe ya go bitšwa *Tšhelang Gape*, ya go gatišwa ka ngwaga wa 1974 moo e lego gore Mmapelo wa go nyalwa ke Sekae ka kgapeletšo ya batswadi ba gagwe ga se a ka a rata Sekae. Le ge Sekae a be a mo nyetše ga se a ka a kgaogana le Kgagohle yoo e sa lego ba ratana go tloga bjaneng. A ke re mmapelo o ja serati?

Moanegwa yo mongwe gape gona moo pukung ya *Tšhelang Gape* (1974) yoo a romilwego ke leina la gagwe, ke Tholaboreledi ka gobane go thwe ge o mo lebeletše o tla bona nke o lokile eupša dikahlolo tša gagwe ke tše šoro. Ke go re ge a be a šetše a ahlola motho ge a dirile molato, o be a se na kwelobohloko. Go kwagala gore o ile a ahlola Kgware ka go mo hlaba ka lerumo a re go fetša, a mo fatela ka lebitleng leo yena mong (Kgware) a go le

epa a re o tlo boloka mosadi eupša gwa se be bjalo. A re ge a botšišwa a ba botša ge seepamokoti se a ikepela.

Bangwadi ba bangwe ba ile ba thoma go hlaloša semelo sa baanegwa ka tsela ye ya Matsepe, kudu bao ba ngwadilego ka morago ga gagwe. Go realo ke go re ba ile ba kgahlwa ke go hlaloša semelo ka tsela yeo. Yo mongwe wa bangwadi bao ba reetšego baanegwa maina go ya ka mekgwa ya bona ke Moswane, ka pading ya gagwe ya go bitšwa *Sebego* yeo e gatišitšwego ka ngwaga wa 1985. Ge go balwa puku yeo go tla lemogwa gore Kgobokanang o be a no dula a bitša makgotla a go se fele, le gona a go hloka mohola. Kgoši Mpholo yena ka lebaka la go ba yo šoro bjalo ka mpholo, o ile a re Kgoši Kgobokanang a sa itebetše a mo hlasela gomme a mo thopa. Ge e le Kgwara (morwa wa Kgobokanang) o ile a no itira kgwara, a re a tseba gore ba bothopša, a tloga a ya a ratana le morwedi wa Kgoši Mpholo.

Go tla lemogwa gore le ge Moswane a swantšhitše maina a baanegwa ka tsela yeo, Matsepe (1969) o tseba go tiiša semelo sa baanegwa ba gagwe ka poeletšo bjalo ka ge a re:

Ke nnete, **Huwane**, o **huwane**. (letl. 8)
... a gitla **Sohlang** ka molamu, a fela a re,
sohla maaka a a gago o be o a metše (letl. 9).

Mohlala wo mongwe gape wa go hlaloša semelo sa baanegwa ka go swantšha maina le mediro ya bona, o hwetšwa ka padinyaneng ya R. R. Phasha ya go bitšwa *Ke Dirišitšwe ke Wena*, ya go gatišwa ka ngwaga wa 1994. Ka pukung yeo ya gagwe go tšwelela Mothubi yoo e lego morutiši gomme yena o rata go thuba bokamoso bja basetsana, kudu bana ba sekolo. Go kwagala gore o ile a thuba bokamoso bja Dintenne ka la go re o a mo rata eupša a bapala ka yena. Mothubi o imištše Dintenne gomme ya ba ge Dintenne a paletšwe ke sekolo,

a buša a imiša Kamogelo yoo le yena e lego ngwana wa sekolo. Ke nnete gore Mothubi o thubela bana ba batho bokamoso.

Dintlabile le yena o ile a tlabja ke ditaba tša Dintenne, Mothubi le Kamogelo ka ge a be a sa tsebe gore Mothubi o ratana le basetsana bao bobedi bja bona, a ba imišitšego. Seo sa go mo tlabela sa ruri ke ge a ile a re o iša Dintenne bookelong, a re o feta phapošing ya Mothubi a hwetša Kamogelo a itatile ka mapai a robetše malaong a Mothubi. Di ile tša mo tlabela pele ge Dintenne le yena a thoma go hlakahlakanela pele. Leina la gagwe le nyalelana le go bona dikgolo.

Dintenne le yena ke moanegwa yoo e lego gore o tennwe ke ditaba le mekgwa ya Mothubi. Di mo tennego ga a sa tseba gore a direng.

Ge go ka lekodišišwa gabotse go tla lemogwa gore Phasha o swantšhitše maina a baanegwa go ya le ka boitemogelo bja bona, kudu, Dintlabile le Dintenne. Tshwantšho yeo ya baanegwa e nyakile go swana le ya Matsepe. Gape khuetšo ya Matsepe e bonala ka mo Phasha a šomišitšego mafokwana a a itšego ka gona. Taba ye e sa tlo hlokomelwa.

Yo mongwe yoo a swantšhitšego baanegwa go ya ka mekgwa ya bona ke Mpepele ka kgoboketšong ya gagwe ya dikanegelokopana ya go bitšwa *Medupi ya Megokgo*, ya go gatišwa ka ngwaga wa 1985. Ka go kanegelo ya go bitšwa 'Nka se sa boeletša' go tšwelela Pherefere yoo e bego e le yo mošoro wa go hloka lešoko. Gape go bolelwa ka ga Mmakgaugelo yoo a bego a lokile kudu go fapana le monna wa gagwe, e lego Pherefere.

Ge go lekolwa gape kanegelokopana ya Nkadimeng ya go bitšwa 'Le ahlola sepitša bakgalabje', go tšwa ka go *Mmantšhaotlogele*, e lego kgoboketšo ya dikanegelokopana yeo e gatišitšwego ka ngwaga wa 1984, le gona go lemogwa gore maina a baanegwa a latelwa ke mediro ya bona. Mohlala wo o

tšwelelago ka go kanegelokopana yeo ke wa Borumulane, mosadi wa Hohamang, yoo a bego a phela ka go rumula monna wa gagwe ka go robala malalatlle, gomme ge a boa mesong a botšišwa gore o tšwa kae a nape a swabathele monna wa batho ka maroga. Bjona borumulane bjoo bja gagwe bo be bo dira gore monna wa gagwe a mo phediše ka seroba.

Ge go rungwa go ka thwe Moswane, R. R. Phasha, Mpepele le Nkadimeng ba nyakile go swana le Matsepe ka go hlaloša semelo sa baanegwa go ya ka maina a bona le ge e le gore Matsepe yena o dirile seo ka bokgoni bjo bo makatšago.

5.1.2.2 Thulaganyo ya direto

Go hlaloša semelo sa moanegwa bangwadi ba šomiša direto. Yo a thomilego go tšweletša dimelo tša baanegwa ba gagwe ka tsela yeo, ke Matsepe. Ge go balwa *Megokgo ya Bjoko* (1969) go kwagala Kgoši Lefehlo a itheta:

Ke Lefehlo le legolo basetsana ba le hloile,
Ba re le reng ya re re rata bogolo la re fehla
ditlolamelora,
Ka go realo la re gweranya le ba bannyane?
Ntlhabele ka tšhidi ya motse ngakamoloi,
Nku e tlhwana ke foufetše -
Dinalemahlo di a mponela
Ke ile ke le dithabeng tša marethefatša dilepe,
Tše di tlogego di rethefaditše tša Makwa e lego
banatli -
Lengwane gwa lla la matshelalenthwe mofefa,
Bahlabani ba lahla marumo ba hlaba thedi,
Motse le maruo ya ba magugudi a bahlasedi (letl. 26).

Ka sereto se Lefehlo o tšwelela e le monna wa go rata basadi, kudu methepana. Se sengwe gape seo a se tšweletšago ka sona sereto se ke go re Lefehlo ke mohlabani yo a ratago ntwā, ebilego a sa e boife. Ke go re ga se lefšega.

Ge go tšwelwa pele ka go bala yona puku ye ya *Megokgo ya Bjoko* (1969), go bonala moanegwa yo mongwe yoo e sego kgoši, eupša e nogo ba motho fela, e lego Morara. Yena ge a itheta o re:

Kgomo e a tsha!
E gangwa ke mang?
E gangwa ke nna Puputle wa masogana,
Puputle le mo lemogeng ge e le melamo ke lediana
Leo ka lona motsomi a kgaotšego mpšhe hlogo,
Lefofa la yona a yo le rweša morwedi wa kgoši.
Ke ile ke tla gana nna morwana mpidibidi,
Ka gana dikgomo di tšhaba maribe di theogela
molapong,
Ka retšha e kgwajana ya tswala ye kgwadi -
Mo go tlogo nna mpheta ka pejana.
Mohlang wola phalafala e lla molapong,
Ke tšwele ka gae ke retha petlwa ya mosetlatlou
Ba re ba mpotšiša gore afa ke tla o gotša wa tuka,
Ka re se se bonwego ke monna yo mongwe
Le nna ke nyaka go se bona (letl. 17).

Sereto se se tšweletša Morara bjalo ka motho yoo e lego thwaadi ya go tsoma. O kgona kudu go šomiša molamo. Ke go re, o kgona go retha molamo moo ebilego ge a nepile selo, a sa se phošego. Se mo tsopola gape bjalo ka motho wa matšato le sebetse.

Ka ntle le Kgoši Lefehlo le Morara bao ba ithetilego ka mo pukung ye, go sa na le baanegwa ba bangwe bjalo ka Kgathudi, Tlhahlathi, Ngaka Phethedi le Kgoši Nthumule bao ba ithetago. Ka direto tšeo tša bona go lemogwa dimelo tša bona.

Ka pading ye nngwe gape ya Matsepe, e lego *Kgati ya Moditi* (1974) baanegwa ba go swana le Nkgotlelele le Sefatamollo ba itheta kgafetšakgafetša. Ka gona go šomiša direto moo ga bona dimelo tša bona di tšwelela pepeneneng.

Mokgwa wo wa Matsepe wa go rulaganya direto go bonala o ile wa kgahla bangwadi ba bangwe ba dikanegelo tša Sepedi. Ge go balwa kgoboketšo ya dikanegelokopana ya go ngwalwa ke Nkadimeng, yeo e bitšwago *Mmantšhaotlogele*, ya go gatišwa ka ngwaga wa 1984, go tla lemogwa gore le yena o rulagantše direto ka tsela yeo Matsepe a dirilego ka yona. Se sengwe sa direto tša mohuta woo wa Matsepe se tšwelela mo go kanegelokopana ya go bitšwa 'Selete sa Mashite 'a Dinawana' gona ka moo go *Mmantšhaotlogele*. Ge Matalane a itheta o re:

Go tsena nna Segatlane sa meroba segatla segabola,
Pholo ye kgolo ga e kgarame e rutantšha mabotla -
E rutantšha mabotla a kgomo tša Temane
Ge e le lena matswianyana šalang le gola
Matalane o sa ile phuphu Lewelamagodi
Ke nna mmope ke mogolodi
Ke nna mokgothwa wa go nwa meetse Lepelle
Mo go tlogo nna Segatle sa gaRamphorwane
Segatlela Matebele kgolekgole ke a tšwa
Kgolo ke gata ka madi sehlabeng -
Kua seleteng sa Mashite 'a Dinawana (letl. 25).

Sereto se se utolla gore Matalane ke motho yoo e lego gore ga se motho wa go bapala eupša o rutantšha bana go bapala. Se bolela gape gore Matalane ke motho wa go rata go ralala le dilete. Ke go re, ga a dule felo go tee.

Mohlala wo mongwe gape o bonala ge go balwa padi ya Koma, ya go bitšwa *Maganogano*, yeo e gatišitšwego ka ngwaga wa 1985. Ka go itheta ga Poromane, babadi ba thoma go tseba gore Poromane ke ngaka ya go tseba ditaola le go kgona go alafa. Sereto seo sa Poromane se utolla gape le gore o paletše baloi ka lebaka la bongaka bjoo bja gagwe. Ke go re ga a tlankelwe. Se senola gape gore ga a kgalwe, ke go re ke senganga (letl. 31).

Koma o tloga a atlegile go rulaganya sereto se go swana le ka fao Matsepe a dirilego ka gona diretong tša gagwe ge a hlaloša dimelo tša baanegwa.

Ye nngwe gape puku yeo e nago le direto tšeo di rulagantšwego go swana le tša Matsepe ke *Ntshwe*, yeo e gatišitšwego ka ngwaga wa 1986, ya go ngwalwa ke S. P. Phasha. Ka mo go yona go tšwelela Mariri a itheta bogale bja gagwe. Ka gona go reta fao Mariri o bonala bjalo ka motho yo a sego a loka, wa go se tlankelwe ka gobane o itshwantšha le mokopa. O re yena o paletše Kgoši Legohu a re o a mmolaya gomme a phološwa ke bafeti ba tsela, e lego Thamaga le Thepudi (letl. 64).

Ge go lekodišišwa ka fao Nkadimeng, Koma le Phasha ba rulagantšego direto tša bona ka gona, go tloga go sa fapane le ka fao Matsepe a beakantšego tša gagwe ka gona. Le gona mo dipading tša Lebopa (1978: 34), Sekhukhune (1975: 1), Mokwele (1985: 100) le Moloto (1989: 76) direto tša go hlaloša dimelo tša baanegwa ba bona di a hwetšagala.

5.1.3 Go timelela ga baanegwa ka tsela ya semaka.

Se bangwadi ba ba itšego ba nako/paka yeo ba se dirilego go godiša maatlakgogedi ke go timetša moanegwa yo bohlokwa, gomme baanegwa ba bangwe, le ge e le mmadi a sa tsebego gore na moanegwa yoo a ka ba a meditšwe ke eng. Taba ye e tšwelela ka go puku ya Matsepe ya go bitšwa *Megokgo ya Bjoko* (1969) moo Leilane a go no timela a letilwe ke Kgoši Nthumule ka nama. Taba ye e ile ya ba semaka go Kgoši Nthumule le go setšhaba ka moka. Ba bangwe ba ile ba se ke ba kgolwa ka tsela yeo Leilane a timetšego ka gona gomme ba fetša ka go re Nthumule o a tseba gore o ile kae o no ba a ba dira mašilo. Taba yeo e ile ya tsoša tlhakahlakano motseng wa Kgoši Nthumule.

Moanegwa yo mongwe wa go timelela ke Maphuthe. Yena o ile a no timelela mo go sa tsebego motho gore o ile kae. Go timelela moo ga gagwe kganthe o ile go hwetša Leilane. Ba ile ka šala ba mo nyaka ba ba ba phutha ba bea fase. Taba ye ya go timela ga Maphuthe e godiša kgogedi ka gobane kua a tlogilego, e lego gona ga Kgoši Nthumule, o tlogetše ditaba di šašarakane ka gobane o a nyakwa. Babadi ba rata go tseba gore Maphuthe o kae, mola ka lehlakoreng le lengwe ba rata go tseba gore a na ka gore ditaba di šašarakantšwe ke Maphuthe yoo a sego gona, di ile go felela kae.

Puku ye nngwe ya Matsepe yeo e bolelago ka tšona ditaba tšeo tša go timela ga moanegwa ke *Tšhelang Gape* (1974). Yona ge e balwa go bonala Lefao a timeletšwe ke ngwana a nnoši ka tsela yeo e sa kwalego. O tlogela ngwana ka ntlong, ge a boa ga a sa mo hwetša. O ile ka nyaka mo gohle ka ntlong, a mo hloka. Ebile Lefao o a tloga o ya ga gabo go ya go tšhela mmagwe ka megokgo le gore a mo fe ngwana wa gagwe. Mmagwe le yena o hloka le go di tsena. Ge a boela ka kua ga gagwe, o hwetša ngwana a le gona fale a go mo hloka gona, a bapala, ebile a kgamathetše go bontšha gore o be a bile a filwe tša go ja. Seo sa go mo tlabela sa ruri ke ge ngwana yoo a kotilwe hlogo. Ka

ge Lefao a tšhaba le go mo swara, a kitimela go Ngaka Lehufane go ya go mmotša ka bohloka bjoo le go kgopela dihlang tša gore a kgone go mo swara ka ge a sa tsebe gore o be a le kae.

Ge go balwa padi ye nngwe gape ya Matsepe e lego *Kgati ya Moditi* (1974), go lemogwa gore tiragalo ye nngwe gape ya mohuta wo wa go timelela ga moanegwa e gona. Ngwana wa ga Thibathibetša le yena, bjalo ka wa Lefao, o be a le ka ngwakong a robaditšwe. Ge mmagwe a tlo mo tšea, o hwetša ngwana a se gona. Ka morago ke ge ba bona hware. Kganthe ngwana o meditšwe ke yona. Na hware ka ngwakong e nyakang?

Go timelela ga moanegwa e ka re ke thekniki ye bohlokwa ye e šomišitšwego ke mongwadi yo mo dingwalong tša gagwe. Ka ntle le dipuku tše di boletšwego ka mo godimo, le yona *Kgorong ya Mošate* (1962) e hlaloša ka moo Nkabe/Boditsi a bego a timetše ka gona.

Ge go lekodišišwa dipadi tše dingwe tša bangwadi ba Sepedi bao ba ngwadilego ka morago ga Matsepe, go tla lemogwa gore le ka fao dipukung tša bona go fela go kgabaganya ditiragalo tša go nyaka go swana le tše tša Matsepe. Ge go balwa padi ya Phasha ya go bitšwa *Ntshwe* (1986) go bonala Mariri yoo e sa lego a eya pitšong ka mošate wa Kgoši Legohu. Ge ba bangwe ba boela gae, yena ga se a ka a boela. Go fetile matšatši le dibeke a sa bonale. Ge mmagwe a eya go botšiša ka mošate ga se a hwetša ntlha le thito. Ba gaboMariri ba ile ba hlafelwa ke bophelo ka lebaka la go timelela ga Mariri. Tšatši leo a go hwetšwa ka lona, ba hweditše a lahlilwe mo tseleng gomme yena a gobetše wo šoro.

Taba ye nngwe gape ke gore Mariri o ile go bonala, gwa timela Kgoši Legohu le Lediane. Batho ba thomile ba re ke tlae, gwa feta le tee, la bobedi le lona la dikela ba re kootse ba sa ile ga ntilatlane ba tlo boa, ba ba ba bona beke e fela. Mohumagadi, e lego mogatša' Legohu le mmagoLegohu ba ile ba

thoma go fela pelo. Ba thoma go botša boNanabedi gore ba ye go nyaka kgoši ka gobane a sa bonale. Taba yeo e ile ya tsoša kgaruru ka mošate ka gobane bona bao go thwego ke mapudiphooko a Legohu ba be ba sa iše felo ka go timelela fao ga gagwe. Kganthe ge ba kalapišana ka mo diphokgo di tlemilwe ka kua sebong sa mošate. Ba tlemilwe ke mang ge e se Thamaga le Thepudi bao ba gore go ba tlema ba tšea Mariri ba ya go mo lahla fao a tlogo bonwa ke batho gomme bona ba ya le la naga.

Mohlala wo mongwe gape o hwetšwa pading ya Lebopa ya go bitšwa *Motho wa Maloba*, yeo e gatišitšwego ka ngwaga wa 1978. Go tšwelela go timelela ga Thupana yoo go sa tsebjego gore o kae. Go tsupologa gape go timelela ga morwa wa Tau, e lego Ntwampe, moo go sa tsebjego gore o ile thoko efe ya naga. Leepa le yena o ile a timelela le setšhabana sa gagwe gwa se tsebje mo ba ilego gona. Madira a Tau a ile a leka go ba nyaka, a ba a phutha a bea fase.

Ge go rungwa go ka thwe, mohola wa thekniki ye ya go timetša moanegwa ke go godiša maatlakgogedi gore mmadi a nyake go tseba pheletšo ya motimetšwa. Taba ye nngwe gape ke ya go re bangwadi ba ba ka godimo, e lego Matsepe, Phasha le Lebopa, ba dirišitše thekniki ye ka katlego.

5.1.4 Ditaba tša bogoši

Malebana le ditaba tša bogoši, Matsepe o laodiša ka ga diphapano gare ga magoši, thulano gare ga kgoši le ngaka ya mošate, le ge e ka ba ditshele tšeo di lebanego le teng ya mošate ka boyona.

Ge go balwa puku ya Matsepe e lego *Megokgo ya Bjoko* (1969), go bonala magoši a mabedi e lego Lefehlo le Nthumule ba elwa ka lebaka la Leilane. Go kwagala gore ka ge tše tša Leilane e le ditlaboswana, tabataba yeo ba e bakilego ke ya go re Kgoši Nthumule a se ilele tatagoLefehlo. Go ka thwe

ditaba tša Leilane di tsošološa sekgopi seo. Phapano yeo ya bona e ile ya feleletša ka tšhologo ya madi:

Go lla diphala-fala, madira a magoši ao a mabedi a bile a a bonana, go šetše fela go phuphana le go gagolana bjalo ka digafa. Magoši ale a mangwe a lebeletše a le kgojana. Go ile gwa ba bjang? Ba ile go swarana, gwa hwetšwa gore go swarane dikgotho ka nnete, gwa nkga mošwang, yo a iphihlago ka go tšhabana le mmele wa gagwe a ipihla, yo a hlabanago gore go ye mo go yago a dira bjalo. E be e le lešateng la kgakanego le go tšhošetšana, phala-fala e gohlometša ba bangwe dipelo mola ba bangwe e ba fa maatla. Ba hlwele ba phenkgišana ka wona mokgwa woo, e re mola o re Nthumule o fentšwe, o bone ba gagwe ba šetše ba rekediša ba Lefehlo ba ba betša ka maswika; ba hlwele ba phenkgišana ka wona mokgwa woo, e re mola o re ba Lefehlo ba fentšwe, o bone ba ba gagwe ba šetše ba rakediša ba Nthumule ba ba betša ka maswika (letl. 65).

Ge a hlaloša ditaba tša ntwā yeo, Matsepe o tšwela pele ka go re madira ao a ile go palelana, gwa lla phala-fala ya go ba emiša gomme gwa thoma ya diatla gare ga Nthumule le Lefehlo:

Mohla e le woo, go ile gwa gahlana diragamabje e le ruri. Ka gona go sa swanelwa go bolayana eupša go lapišana le go thopana, ga ba ka ba šomiša dikhuduša bophelo, eupša mapara. Eile mola bobedi bja bona ba lapile la mafelelo go šetše go ka swarana ka diatla gore yo a yago ka fase e be yena a fentšwego, letšatši la re sefata, baeletši ba re bošego ga bo rone nta,

aowa, ba lesetšana eupša go sa šite gore Lefehlo a
gagwe madira a be a šetše a lletšwe ke marumo
(letl. 66).

Taba ye nngwe gape yeo e tšwelelago gona ka fao go *Megokgo ya Bjoko* (1969) ke ya thulano ya Kgoši Nthumule le mangaka a gagwe, e lego Digwere le Monokomaropana. Thulano yeo e bonala ka morago ga gore manong ale a go tšwa bohlabela a go etwa ke naledi pele, a tle a ba gakantšhe ka go topa ditaola tšeo tša bona go sa phekolwa. Gona fao Kgoši Nthumule o ile a botšiša dingaka tšeo tše pedi gore a na motse wo wa gagwe ga se wa swarwa ke bona. Le bona ka lebaka la go tšhoga, ba ile ba no itoma diteme go se seo ba se bolelago (letl. 51-54).

Padi ye nngwe gape ya Matsepe yeo e bolelago ka ditaba tša bogoši ke *Kgati ya Moditi* (1974). Yona ge e balwa go tla lemogwa gore teng ya ka mošate e baka bogoši bja Kgoši Ntweleng yoo a bego a se na thari ya bašemane ka lapeng la bogoši. Go bonala ka morago ga lehu la gagwe go tsoga kgakgano ya gore a na setšhaba se tliilo etwa ke mang pele ka ge ba ka se dumele go etwa ke Mmatshepho, yoo e bego e le timamello, ka la gore tša etwa ke ye tshadi pele, di wela ka leope. Go bonala Ntshwarele, moratho wa kgoši, a tšea dilo ka moka tša bogoši tša mogolwagwe, e lego mohu Kgoši Ntweleng. Ka lebaka la gona go ja, go ile gwa bonala gore Ntshwarele o nyaka go tšeela bogoši bjoo sa ruri, ke ge Mmatshepho a mo amoga bjona. Ge Mmatshepho a tšwela pele ka pušo, ebile a sa loga maano a gore go nyakwe yoo a tlogo belega kgoši, ke ge Sefatamollo, yoo e lego yo mongwe wa barwa ba Kgoši Ntweleng, eupša e sego wa lapa la bogoši, a matlola sa gagwe setšhaba ka lona la gore le yena bogoši bjoo o bo tswaletšwe. Thulano le tšitlano di hlalošwa ka pheteletšo.

Bangwadi ba bangwe le bona ba ile ba thoma go ngwala ka yona merero yeo e lebanego le ditaba tša bogoši go swana le Matsepe. Yo mongwe wa

bangwadi bao ke Phasha ka padi ya gagwe ya go bitšwa *Ntshwe* (1986), yeo e gatišitšwego ka ngwaga wa 1986. Ge yona e balwa go tšwelela phapano ya Kgoši Legohu le Kgoši Kukamedi. Yona e thomile ka morago ga gore Kgoši Legohu a se tsokame ka morago ga lehu la tatagwe yoo a bego a dirišana le Kgoši Kukamedi. Go kwagala gore tatago Legohu o be a itshamile ka Kgoši Kukamedi mehleng ya pušo ya gagwe, ka gobane ge go ntšhwa koma, koma yeo o be a eya go e tšea ga Kgoši Kukamedi. Le merero ye mengwe ge e phethwa go be go tsebišwa yena Kukamedi. Bjale Legohu o rile go se dula sa bogoši, a napa a ikgaogantšha le Kukamedi ka la gore tšeo e be e le tša tatagwe, gomme yena a ka se hlankela monna yo mongwe e le yena kgoši. Go bonala mafelelong Kukamedi a thuša boMariri go hlasela Kgoši Legohu.

Tiragalo ye nngwe yeo e swanago le ya Matsepe ke ya thulano ya kgoši le ngaka. Yona e tsupuloga ge Kgoši Legohu a thulana le ngaka ya gagwe, e lego Lediane. Bona ba omane ka kua sebong sa mošate nako ye ba tlemilwe. Legohu o ile a roga Lediane ka lebaka la gore a re ke yena a mo lahletšago ka tšona dikgagaranyana tše tša gagwe. Go bonala gape Legohu a sa rate go tsošetša Lediane nako ye a lwala. Lediane o ile go ba kaone a botšiša Legohu gore ke ka lebaka la eng a hloka le go mo hlola etšwe a tseba gore o a lwala. O tšwetše pele ka go mmošša gore Legohu o mo nyaka ge a swanetše go phetha tša mošate le ge a sa iše felo ka yena.

Ye nngwe gape yeo Phasha a boletšego ka yona, ke ntwaga ya maraganateng a ka difokeng. Go bonala Kgoši Legohu a kuna barwarragwe bokgoma le bokgomana bja ka mošate gomme a bo neela bagwera ba gagwe boNanabedi le boMaredi. Go bonala tšatšana lengwe bona bao bomorwarragwe ba mmitšha kgotla, eupša a gana go ya go bolela le bona. Ka lebaka la go tšhaba tlhaselo ya Kgoši Legohu, ba ile go itia bakgomana bale ba naka tša go rwešwa, ba tšhabela go Kgoši Kukamedi yoo a go ba tsenya ka lehwafeng.

Ge motho a bala *Ntshwe*, a ka fela a re kootse le yona e ngwadilwe ke Matsepe ka gobane ditiragalo tšeo di swana le tša Matsepe swaniswani. Ke ka fao borateori ba bangwe ba rego Phasha o hueditšwe ke Matsepe.

Puku ye nngwe gape yeo e bolelago ka ditaba tša ka difokeng ke yeo e ngwadilwego ke Moswane, e lego *Sebego* (1985). Yona ge e balwa go bonala ntwana magareng ga Kgoši Kgobokanang le Kgoši Mpholo. Bona ba lwešanywa ke Lenkwang yoo a gore go gana go iša lehlakore le sebego mošate wa Kgoši Kgobokanang, a tšhabela go Kgoši Mpholo. Ntwana e thomile gona fao, moo e lego gore mafelelong Kgoši Mpholo o hlasela Kgobokanang a sa iketlile gomme a mo thopa.

Ge tiragalo ye e ka hlokomešišwa, go tla lemogwa gore e swana le ya Matsepe ka go *Megokgo ya Bjoko* moo Nthumule le Lefehlo ba go lwešanywa ke Leilane. Ka go realo go ka thwe kwano yeo e lego gona magareng ga Matsepe le Moswane ke ye e tiilego ka gobane bobedi ba bolela ka ga ditiragalo tša go swana swaniswani.

Yo mongwe gape yoo a ngwadilego ka ditaba tša ka mošate ke Maserumule ka go padinyana ya gagwe ya go bitšwa *Le nna ga bo nthone* yeo e gatišitšwego ka ngwaga wa 1985. O hlaloša ka fao morwarrago Kgoši Mpetšeng, e lego Kgobokanang a ratago go tšea bogoši le ge e se bja gagwe. O feditše lapa la mošate ka go le loya, a ba a dula setulong seo, eupša mafelelong a rakedišwa ke setšhaba.

Ka pukung ye nngwe gape ya gagwe ya go bitšwa *Kgoši le Ngaka*, ya go gatišwa ka ngwaga wa 1988, Maserumule o hlaloša ka fao bogoši bo ithekgilego ka bongaka. Ke gore kgoši e swanetše go tseba ditaola. Go bonala Sefenyeko le Matloše ba ruta morwa wa Kgoši Matilwane, e lego Morwamakwati, dipheko.

Ge go lekodišišwa dipadi tša Maserumule go tla lemogwa gore, yena o bolela ka ga phedišano ye botse gare ga kgoši le ngaka (ke go re bogoši bo itshamile ka bongaka), mola Matsepe a hlaloša diphapano gare ga magoši le dingaka (ke gore le ge magoši a šomiša dingaka pušong ya bona, go fela go eba moo ba sa ba tshepego gona). Ke yona taba yeo e tlišago thulano gare ga bona.

Mongwadi yo mongwe yo a ngwadilego ka ditaba tša bogoši ke Sekhukhune, pukung ya gagwe ya go bitšwa *Lešiko la Baaparankwe* (1973). Yena o hlaloša ditaba tša bogoši ka go bolela tshepedišo ya ditaba tša bogoši. O ka re o hlatholla histori ya bogoši.

Go fapana le Matsepe, Sekhukhune o hlaloša histori ya tshepedišo ya bogoši. O ka re o ngwala ditaba tša setlogo, mola Matsepe a ngwala dikanegelo tšeo di bolelago ka bogoši. Eupša ba kwana ka gore bobedi ba hlaloša ditaba tšeo di lebanego le bogoši.

Ge go akaretšwa go ka thwe, bangwadi bao go boletšwego ka bona mabapi le ditaba tšeo di amanago le bogoši, ba ngwadile ka ga bošoro le go hloka kwelobohloko ga magoši le ge e le dingaka. Ka go realo go ka thwe, go na le kwano magareng ga bangwadi bao.

5.1.5 Go hlaloša naga

Se sengwe se bohlokwa mo dipading tša bangwadi bao ke ka mo ba hlalošago (a) mafelo ao baanegwa ba bona ba phelago go ona, le (b) poledišano ya baanegwa bao.

5.1.5.1 Mafelo a baanegwa

Matsepe o hlaloša mafelo ka go feteletša ka gobane dikanegelo tša gagawe ke dipadikgegeo. Gape o hlaloša lefelo ka botlalo gore babadi ba kgone go le bona ka leihlo la moya:

Felo fao e be e le dithabeng tša magaga a mafekefeke, magaga ao a nkgago poifišo le lehu fela. Go namela maswika ao e be e se papadi ruri (*Megokgo ya Bjoko*, 1969: 91).

Lefelo le a le hlalošago fa ke leo Leilane a ilego a kgoromeletša Maphuthe ka legageng gona. Thaba yeo ya magaga a mafekefeke e godiša poifo le letšhogo go babadi. Ka go realo go ka thwe, felo fao go emela bošoro le go se loke. Fela le ge lefelo leo e le le lešoro, Maphuthe o ile a phologa. Ka gona, bošoro bja felo fao ga se bja ka bja hola Leilane maanong ao ge e se fela go tšweletša kgegeo.

Tlhalošo ye nngwe gape e tšwelela mo letlakaleng la 23:

Magoši a mangwe ao a be a agile mantšhwahlašwahleng moo a bego a ka se bonwe sesolo, fela yena a agile pepeneneng moo go bego go thunyetša muši bošego le mosegare, marega le selemo, ka komelelo le ka medupi, a sa iše felo ka mefoma le mefatša.

Lefelo leo Lefehlo a phelago go lona, le utollela babadi semelo sa gagwe. Ke go re ke yo bogale ebile ga a na boi. Ka lehlakoreng le lengwe magoši a mangwe e be e le mafšega ka ge a dutše ka gare ga mantšhwahlašwahla moo

ba sa ratego go bonwa. Taba ye e tsupolla bofšega bja magoši ao. Bjona bofšega bjoo bo na le kgegeo yeo e nago le tshegišo ka gare.

Le bangwadi ba bangwe ba hlalošitše naga go no swana le ka fao Matsepe a dirilego ka gona. Ge go balwa padinyana ya Sekhukhune ya go bitšwa *Lešiko la Baaparankwe*, yeo e gatišitšwego ka ngwaga wa 1973, go bonwa ka fao le yena a hlalošitšego lefelo ka botlalo bjalo ka Matsepe:

Molaladiphala ke lefelo la meetse a mantši. Mehlare ye megolo ke merula, mehlopi, mehweleretšhipi, mekgwaripa, mesehla le ye mengwe. Le ge go le bjalo e metše makata. Dithaba tša gona ke mebototo ye megolo yeo e apešitšwego ke namele. Naga yeo ka moka e ikadile ka lefoka la yona (letl. 1).

Sekhukhune o hlaloša naga ya khutšo le šebešebe moo batho ba iketlilego. Ke gore tlhalošo ya gagwe ga se ya kgegeo, eupša yeo e lebanego le atmosfere ya khutšo. Ka go realo, mmadi o kgona go bona naga ye ya Molaladiphala ka leihlo la moya. Ke lefelo la phepo ka gobane meetse ke a mantši, mola naga yeo e tletše ka lefoka leo diruiwa di ipshinago ka go fula.

Ge go tsinkelwa tlhalošo ya Sekhukhune ya naga, go tla lemogwa gore o kwana le Matsepe ka go hlaloša mafelo ka botlalo. Ke gore ba bolela ka ga dithaba, mabjang, mehlare, meetse, bjalobjalo. O fapana le Matsepe fela ka gore tlhalošo ya gagwe e batamela kanegelohistori.

Ntle le Sekhukhune, yo mongwe yoo le yena a dirišitšego thekniki ye ya go hlaloša naga ke Lebopa ka pading ya gagwe, e lego *Motho wa Maloba*, ya go gatišwa ka ngwaga wa 1978:

Ba ntše ba thetha le naga ba bethile tlhakara ba fela ba o hwetša ka nxanxa gobane bjale ba nageng ya molala ya go naba yeo e metšego mehlašana ya mešunkwane (letl. 53).

Mo le gona tlhalošo ya lefelo le e lebane le atmosfere ya pefelo ka gobane felo fa madira a Ntaka le Leshabane a mohlaleng wa boLeepa le balatedi ba gagwe ka ge ba tšhabile. Ba lota mohlala eupša mohlala woo o fela o ba timelela ka ge mehlašana ya fao e le ye mennyane go tšama go gatwa godimo ga yona sebakeng sa mobu. Ka gona, go ka thwe, kanegelo ya Lebopa e nyakile go swana le ya Matsepe ka gobane ga go na kwelobohloko, go hlalošwa bošoro fela.

Mokwele le yena ka pading ya gagwe, e lego *Boitshwaro bja Motswadi* (1985) o hlalošitše naga:

Makgodu, bjalo ka dinaga tše dingwe, e ageleditšwe ke metse le metsana, e bušwa ke ona magoši bjalo ka ge tše dingwe di dira, e swana le dinaga di šele e šegofaditšwe ka dinoka ešita le tšona dithaba, melala go yona le yona e letše bjalo ka ge Mmopi a fepile tše dingwe ka yona, magaga, megobe le maope a hlalletšwe bokadinaga mabapi le makatogane, le yona ka kobo ya moya e upilwe ga go sellwa, leratadima le yona, le ge e talafetše le apešitšwe godimo gore e be borutho go diphedi tša yona. Moya, letšatši le meuwane e filwe (letl. 1).

Tlhalošo ya naga ya Mokwele, go swana le ya Sekhukhune, e lebane le atmosfere ya šebešebe moo go phelwago gabotse.

Ba bangwe ba bangwadi bao ba tsebago go tšweletša atmosfere ye e itšego go hlaloša lefase ka botlalo tlo dingwalong tša bona, ke Nkadimeng (1984: 18) le Maserumule (1988: 99).

Ge go akaretšwa go ka thwe, Nkadimeng, Sekhukhune, Lebopa, Mokwele le Maserumule ba hlaloša naga ka go e lebanya le dilo tša tlhago, bjalo ka Matsepe: dithaba, mehlare, meetse, bjalobjalo. Tšona dilo tšeo tša tlhago ba di hlaloša ka botlalo go swana le Matsepe.

5.1.5.2 Poledišano ya baanegwa

Mabapi le poledišano ya baanegwa go tla lemogwa gore ge go balwa dipuku tša Matsepe, baanegwa ba gagwe ba boledišana ka tsela ya lenyatšo le ntwā. Ge go balwa *Mogokgo ya Bjoko* (1969) go tšwelela poledišano ya Leilane le bašemanyana moo Leilane a rego:

Naa o sefoa mošaa? Ke re gona mo kgauswi mo!

(letl. 4).

Ge go lekodišišwa le go theeletša mantšu a Leilane gabotse, ga se a tlhompho le setho. Ke go re ke a bogale ka gobane le ngwana yoo a bolelago le yena o ile a thoma go tšhoga. Ge a tšwela pele poledišanong ya gagwe le mogwegadi wa gagwe o bolela mantšu a:

Na o a lwa? (Mogwegadi).

Ga ke ile ntwā ke ila lethabo (Leilane) (letl. 12).

Ka poledišano ya baanegwa ba, go tsupologa atmosfere ya ntwā. Go ka thwe, baanegwa ba ba a nyatšana.

Ge go balwa puku ye nngwe gape ya Matsepe, e lego *Kgati ya Moditi* (1974), go bonala banna ba kalapišana kgorong ya Kgoši Ntweleng gomme yo mongwe wa baanegwa a etshwa mantšu a:

Homola mošaa! O re re lekgotla le lebjang? O
tlwaetše ebile o lemetše (letl.1).

Mantšu a le ona go tla lemogwa gore a tletše ntwale lenyatšo ka gobane ge go boletlwa, kudu kgorong, go swanetše go tšwelela polelo ya tlhompho le leago.

Ka poledišano ya go se loke ya baanegwa ba Matsepe, go utollwa dimelo tša bona le yona kgegeo ka ge Matsepe a ngwala dipadikgegeo. Ke go re ka poledišano yeo ya baanegwa, Matsepe o gegea baanegwa ba gagwe.

Bangwadi ba bangwe ba dipuku tša Sepedi le bona go itšhupa o ka re ba kgahlilwe ke go šomiša poledišano bjalo ka Matsepe, ka gobane le bona ba dirišitše polelo ya mabefi dingwalong tša bona go tšweletša go se loke ga baanegwa ba bona. Ge go balwa padi ya Sekhukhune ya go bitšwa *Ntlolele* yeo e gatišitšwego ka ngwaga wa 1975, go tla lemogwa gore le yena o šomišitše polelo ya mohuta woo.

Mošaa! Ke go re o tloga o ipshina ka go
ntomatomela? (letl. 4).

Go fapana le Matsepe, polelo ye ya baanegwa ba Sekhukhune le ge go bonala o ka re ke ya lenyatšo, eupša ke ya metlae. Go ka thwe baanegwa ga ba lwe, eupša ba ithabetše. Ke go re, moya wo o fokago fao ke wa lethabo.

Yo mongwe wa bangwadi bao ba dirišitšego poledišano ya baanegwa ke Koma, ka pukung ya gagwe ya go bitšwa *Maganogano*, yeo e gatišitšwego ka ngwaga wa 1985:

Ntepa mmago tena, o bolela le nna ka wona mokgwa woo? Ke yena mmago a rego o mphetole ka wona mokgwa woo? Ge nka be ke be ke le gona ge mmagolena a le belega, nka be ke itše ge o sa nyarela ka go kgoromeletša ka bodibeng gape wa ba o etše sa ruri (letl. 4).

Ao ke mantšu a Poromane ge a be a bolela le Kakhutša. Moya wo o fokago mo ke wa go tšhoša le go šiiša namana tša mmele. Poromane o tletše ka pefelo gomme babadi ga ba itswalanye le yena. Taba ye e utolla semelo sa gagwe.

Phasha le yena ka pukung ya gagwe, e lego *Ntshwe*, yeo e gatišitšwego ka ngwaga wa 1986, o šomišitše yona poledišano go tšweletša semelo le go nyatša baanegwa ba gagwe.

Homola! O lemaditšwe ke ge tate a ehlwa a go faketše ka lehwapeng, o eja, o enwa, o bile o lebetše gore a gago a bogoši a ka se khorwe le ke nta (letl. 2).

Ao le ona ke mantšu a Kgoši Legohu ge a be a bolela le Mokgalabje Repo yoo e bego e le yo mongwe wa mapudiphooko a tatagwe. Go tla lemogwa gore polelo ye e tletše ka lenyatšo le boikgogomošo. Ka yona go tšwelela gore ke motho wa mohuta mang, ebile go ka thwe, mongwadi o gegea maitshwaro a gagwe bjalo ka kgoši.

Taba ye e gatelelwago fa ke gore poledišano ya baanegwa, kudu ya go se loke, e tsupolla dimelo tša bona le go tliša moya wa poifo. Polelo ye ya lenyatšo le bogale o e šomišitšwe ka pheteletšo.

5.1.6 Kakaretšo

Mo kgaolong ye go boletšwe ka bokgoni bja Matsepe bja go tšweletša semelo sa baanegwa ka go nepiša taba yeo le tirišo ya maina le thulaganyo ya direto. Ke go re Matsepe o reela baanegwa maina ao a sepelelanago le ditiro tša bona, mola ka lehlakoreng le lengwe baanegwa ba dipadi tša gagwe ba tsupulla semelo sa bona ka tsela ya go itheta. Bangwadi ba bangwe ba go swana le Moswane, Phasha, Mpepele le Nkadimeng, le bona ba ile ba thoma go tšweletša semelo sa baanegwa ka tsela yeo.

Phapantšho ye nngwe yeo Matsepe a e dirišitšego dingwalong tša gagwe, yeo ka yona go ka thwego o hueditše bangwadi ba go mo latela, ke go timelela ga moanegwa ka tsela ya semaka.

Go tšwela pele Matsepe o boletše ka ga ditaba tšeo di amanago le setšo. O ngwadile ka ga diphapano gare ga magoši, thulano gare ga kgoši le ngaka ya mošate, le ka fao magoši a ahlolago melato ka gona. Bangwadi ba bangwe ba go swana le Phasha, Lebopa, Sekhukhune le Maserumule le bona ba ngwadile ka ga ditaba tšeo. Ka go realo, go na le kwano magareng ga Matsepe le bangwadi bao.

Ge go hlalošwa naga mo dingwalong tša Matsepe, go lemogwa gore bangwadi ba bangwe le bona ba ekiša thulaganyo ye bjalo. Matsepe o hlaloša naga ka ditsela tše pedi: mafelo a baanegwa le poledišano ya baanegwa. Yona taba yeo e bonala mo go dikanegelo tša boMoloto K.Q.

KGAOLO YA BOSELELA

6.1 THULAGANYO II

6.1.1 Matseno

Thulaganyo II e lebane le tirišo ya polelo. Ge go yo sekasekwa tšhomišo ya polelo, go ya go hlokomelwa:

- Tebelelophelo (filosofi) ya bangwadi
- Kwano ya mafokwana

6.1.2 Tebelelophelo ya bangwadi

Bangwadi ba bantši ge ba re ba hlaloša ditaba ba tšama ba tswaka ka tebelelophelo mo dingwalong tša bona. Filosofi yeo e tšwelela mathomong le mafelelong a puku, le ge e ka ba mo gare. Ge go balwa padi ya Matsepe ya go bitšwa *Tšhelang Gape* (1974), tebelelophelo ya gagwe ya letlakala la mathomo, e tšwelela le go letlakala la mafelelo:

Ga go mang a tsebago gore lefase le na le diketekete tše kae tša diketekete tša mengwaga le bopilwe, ga go mang a tsebago gore legodimo le tšohle tšeo di lego go lona le na le diketekete tše kae tša diketekete tša mengwaga ge le bopilwe; ebile ga go mang yo a tsebago gore ke diketekete tše kae tša diketekete tša mengwaga ge motho wa mathomothomo le sephedi se sengwe sa mathomothomo se bopilwe (matl. 5 le 233).

Seo se tsupologago fa ke gore temana ya mathomo le ya mafelelo di a swana. Seo Matsepe a se gatelelago ka ditemana tšeo ke gore mo go batho ba ba phelago mo lefaseng, ga go yo a tsebago gore legodimo le lefase di hlolegile neng. Ge batho ba eba gona ba no hwetša di le gona. O ka re bophelo ke leotwana bo a dikologa, le ge o ka re go na le tšwelopele, go feta molokoloko; fela tsebo ya botebo e sa hlokega. O gegea rena batho. Kgegeo e godišwa go fetiša ge a boeletša mafokwana: '*ga go mang yo a tsebago ...*', '*ga go mang yo a tsebago ...*', bjalojalo. Go ka thwe Matsepe o thomile ka filosofi yeo a be a ruma ka yona.

Go lemogwa gape tebelelophelo ge go balwa puku ye nngwe ya go ngwalwa ke Matsepe, e lego *Kgati ya Moditi* (1974):

Ga go sera seo se fetago motho, ga go pelompe ye e fetago go ipakela; ga go sera se se fetago ya mogologolo ye e rego sefatamollo se a iphatela, gobane go iphatela ke gona go rata ge molomo go emaema wa gago o nnoši gore o re o kgeba segošane e be ba bangwe ba lla mala etšwe mogologolo a re bana ba motho ba kgetlogana hlogwana ya tšie, a bile a re ke mo gobotse bjang gomme go ratega bjang ge bana ba motho ba dutše mmogo gomme ba ratana. Go ratana ga se gona go hlahuna mmogo le go iphumola megokgo mmogo hle gomme? (letl. 1).

Tebelelophelo ye e na le thuto mo maphelong a batho ka gobane e kgala bojato le megabaru bathong. Seo se gatelelwago ke gore batho ba swanetše go phela mmogo ka lerato le thušano. Thuto ye bohlokwa yeo e tšweletšwa ke poeletšo ya mantšu: lefokwana le '*ga go sera seo se fetago motho*', le a ipoeletša. Gape ge go badišišwa tsopolo ye ka tlhokomelo, thuto yeo e bontšha kgegeo. Matsepe gabotse ke rakgegeo. Taba yeo e lemogwa mo

dipukung tša gagwe ka moka. Megabaru yeo o e tšweletša gape ge a ngwala padi ye nngwe, e lego *Megokgo ya Bjoko* (1969).

Re llela go phela, *re llišwa* ke go phela; *Re llela* go phala ba bangwe, *re llišwa* ke go phalwa ke ba bangwe; *re llela* tšwelopele, *re llišwa* ke tšwelopele; ka ge nnete gona bophelo e le peapeano yeo go yona mang le mang a ratago go ba tšhia ya letšatši le lengwe le le lengwe. *Re llela* go buša, *re llišwa* ke go bušwa; *re llela* go huma, *re llišwa* ke bodiidi, gobane nnete gona se sekaone se ka ganwa ke wa kgopolo ya mohuta mang? (letl. 1).

Tebelelophelo yeo e gatelelwa ka go boeletša mafokwana a:

- *Re llela* go phela.
- *Re llela* go phala ba bangwe.
- *Re llela* tšwelopele, bjalobjalo.

- *Re llišwa* ke go phela.
- *Re llišwa* ke go phalwa ke ba bangwe.
- *Re llišwa* ke tšwelopele, bjalobjalo.

Ka mo go boletšwego, poeletšo e tšweletša thuto, gomme thuto yeo e bontšha kgegeo.

Le bangwadi ba bangwe, bjalo ka Matsepe, ba šomiša poeletšo dingwalong tša bona; ba tšamile ba tswaka ka filosofi ge ba ngwala dingwalo tšeo. Yo mongwe wa bangwadi bao ke Moloto ka pukung ya gagwe ya go bitšwa *Leketla la Babinatšhwene* yeo e gatišitšwego ka ngwaga wa 1989:

Ke taba ye botse ye e kgahlišago ge lehono Mmabatho e le Mmadibekwane'a basadi. Ke taba ye botse ye e kgahlišago ge lehono a le mmakgoši wa Ditšhwene. Ke taba ye botse ye e kgahlišago ge lehono mošate wa Babinatšhwene o na le tlemagano le balata ka Nkokona le Kganedi bao bjale e lego bakgomana, makhura a lefehlo, ao re tloago ka ona. E sa le taba ye botse ye e kgahlišago ge lehono Kganedi le Malesela ba ntšhana sa inong ka tša bokamoso bja bophelo (letl. 127).

Temana ye e tletše mehlala ya poeletšo:

- *Ke taba ye botse ye e kgahlišago ge lehono Mmabatho e le Mmadibekwane 'a basadi*
- *Ke taba ye botse ye e kgahlišago ge lehono a le mmakgoši wa Ditšhwene*
- *Ke taba ye botse ye e kgahlišago ge lehono mošate wa Babinatšhwene o na le tlemagano le balata ka Nkokona le Kganedi.*

Ge go badišišwa gabotse go lemogwa thuto ya gore go swanetše go be le phedišanommogo gare ga batho; kudu gare ga magoši le balata. Thuto yeo ke tebelelophelo/filosofi ya Moloto. Le yona e sekametše ka thokong ya kgegeo, gagolo ge a re '*...lehono mošate wa Babinatšhwene o na le tlemagano le balata ka Nkokona le Kganedi*'. Ke gore peleng tlemagano yeo e be e se gona. Mathata a bophelo a tlile go tlemagantšha bao ba ilego ba ngangišana.

Se sengwe seo se lemogwago mo ke kwano gare ga filosofi ye le ya Matsepe (1969: 111):

... gomme ke mo gobotse bjang mme go ratega bjang
ge bana ba motho ba dutše mmogo mme ba ratana
etšwe pele ba be ba meelane meno a ka godimo?

Gare ga tsopolo ya Moloto le ya Matsepe, kwano yeo e bonala gabotse ge go
bapetšwa mafokwana a:

- o Moloto : *Ke taba ye botse ye e kgahlišago ge lehono Mmabatho e le
Mmadibekwane' a basadi*
- o Matsepe :..., *gomme ke mo go botse bjang mme go ratega bjang ge
bana ba motho ba dutše mmogo mme ba ratana etšwe pele ba be ba
meelane meno a ka godimo?*

Ge go ka tsinkelwa mafokwana a ka šedi, go tla lemogwa gore mafokwana ao
a ngwadilwego ka moseka a bangwadi bao a a swana: *'ke taba ye botse ye e
kgahlišago ...'* le *'..., mme ke mo gobotse bjang mme go ratega bjang ...'*. Ke
go re a šupa selo se tee. Ka go realo go ka thwe, go na le kwano gare ga
bangwadi bao malebana le poeletšo. Taba ye nngwe gape ye bohlokwa yeo e
tsupollwago ke ditebelelophelo tša bangwadi ba, ke ya gore bobedi bja tšona
di na le thuto. Bjale ba phela gabotse ka ge pele go be go na le ditšhitišano.
Yona thuto yeo e lebane le phedišanommogo gare ga batho.

Ge go bapetšwa Matsepe (*Letšofalela*, 1972) le Maserumule (*Kgoši le Ngaka*,
1988), go tla lemogwa gore le gona go na le kwano ye e rilego:

Matsepe o re:

*Go na le letšatši leo bophelo bo re fago sekgothi, go
na le letšatši leo bophelo bo re laetšago la mohlagare;
go na le letšatši leo bophelo bo re fago sekgothi, ra be*

re boe mmoetšane re bo laetše le la mohlagare bo sa tsebe gore ke ka lebaka la eng, etšwe e be e le tefetšo ya ka moo bo tlego bo dire ka gona (letl. 1).

Maserumule o re:

Go na le nako ya go belegwa le ya go hwa
Go na le nako ye bophelo bo go phadimelago o be o le bale tša mo o yago. *Go na le nako* ye bophelo bo ka go nyepetlelago wa be wa duma tša mo o yago. Mo go tše ka moka wena o tsebe Mong wa lehu le bophelo, ka ge ditiragalo ka moka di le matsogong a gagwe (letl. 61).

Taba ya mathomo yeo e ka hlokomelwago ge go balwa ditebelelophelo tše tša Matsepe le Maserumule ke go re mafokwana a a latelago a ipoeletša makga a mararo go filosofi ye nngwe le ye nngwe.

Matsepe : *Go na le letšatši* leo bophelo bo re fago sekgothi
 Go na le letšatši leo bo re laetšago la mohlagare
 Go na le letšatši leo bophelo bo re fago sekgothi,

Maserumule : *Go na le nako* ya go belegwa le ya go hwa
 Go na le nako ye bophelo bo go phadimelago ...
 Go na le nako ye bophelo bo go nyepetlelago ...

Taba ya bobedi ke gore mafokwana a a šupa selo se tee, e lego thuto. Thuto ye e tšweletšwago ke tebelelophelo ye ke ya gore ge go phelwa mo lefaseng, se sengwe le se sengwe se direga ka nako ya sona. Nako yeo e beilwe ke Modimo. Tebelelophelo yeo e bontšha kgegeo. Ge o le motho o phela o swanetše go tseba gore letšatši le lengwe Yena yoo a go filego bophelo o tlile

go go amoga bjona. Taba ye nngwe gape ke gore mantšu a a swana le a ka Bibeleng mo go Mmoledi 3: 2.

Go na le nako ya go tswalwa le nako ya go hwa

Go na le nako ya go bjala le nako ya go tomola

Mantšu a, '*go na le letšatši ...*' (Matsepe), '*go na le nako ...*' (Maserumule) le '*go na le nako ...*' (Bibele), a šupa selo se tee, e lego lebaka leo ditiragalo di diregago ka lona. Kwano yeo e lego gare ga Maserumule le Bibele e tiile ge go ka badišišwa ka tlhokomelo.

Maserumule: *nako ya go belegwa le ya go hwa.*

Beibele: *nako ya go tswalwa le ya go hwa.*

Mehlala ye mengwe gape ya tebelelophelo ya go swana le ya boMatsepe e hwetšwa pading ya Moswane ya go bitšwa *Sebego*, yeo e gatišitšwego ka ngwaga wa 1985:

Nke o mpotše wena ngwana makgoloake ge re šetše re latišiša kgonthe mo e lego ntshe, gore a e ka ba mono go la ka kuano go phela *se sengwe le se sengwe* sa go buša moya le tšeo re sa di tsebego gore di buša eng, tšeo go tšona *se sengwe le se sengwe* se tlilego go phethagatša merero goba dinepo tša sona, sephedi se se tšeago ka a mabedi, seo se ka go beago gare thoko go le ntshe, sona nepo goba morero wa sona go lekhwi ke eng? (letl.1).

Filosofi ye e fa thuto ya gore motho yo mongwe le yo mongwe yo a tlilego mono lefaseng o tlile go phethagatša morero wo o itšego gomme a gomela

legodimong. Mohlala wo mongwe gape wa filosofi ya Moswane o bonala letlakaleng la 54:

Gape o tsebe yo mongwe le yo mongwe mo lefaseng go na le seo a tlilego go se dira. E tla re mohlang a se phethile, a boela gae. **Ba bangwe** ba di phethagatša e sa le masea, **ba bangwe** mola ba šetše ba tšwele mahlalagading, mola **ba bangwe** ba šetše ba tšofetše.

Go tla lemogwa gore tebelelophelo ye e swana le ya ka godimo, e fela di fapana ka thulaganyo ya mantšu. Go ka thwe temana ya mathomo letlakaleng la pele, e ipoeleditše mo letlakaleng la 54 ka tsela ye nngwe ka gobane thuto ke e tee. Gona go ka bolelwa gore Moswane o dirišitše poeletšo ya filosofi go swana le ka fao Matsepe (*Tšhelang Gape*, 1974) a dirilego ka gona. Taba ye nngwe gape ke ya gore thuto ya Moswane e lebane le kgegeo. O gegea batho bao ba hlokago tsebo ka ga merero yeo ba tlilego go e phetha mono lefaseng. Go ka thwe, o kwana le Matsepe ka taba yeo ya kgegeo. Se sengwe gape seo se tlišago kwano gare ga Matsepe (*Kgati ya Moditi*, 1974 le *Megokgo ya Bjoko*, 1969) le Moswane (filosofi ya letlakaleng la pele) ke go re bangwadi bao bobedi bja bona ba gatelela/nepiša kgegeo ka go šomiša potšišo.

Matsepe : Go ratana ga se gona go hlahuna mmogo le go iphumula megokgo mmogo hle gomme? (*Kgati ya Moditi*, 1974: 1).

Matsepe : ... gobane nnete gona se sekaone se ka ganwa ke wa kgopolo ya mohuta mang? (*Megokgo ya Bjoko*, 1969: 1).

Moswane : ... sona nepo goba morero wa sona go lekhwi ke eng? (*Sebego*, 1985: 1).

Ka ntle le bangwadi bao, go na le yo mongwe, e lego Koma, yoo le yena a tswakilego ka filosofi mo dingwalong tša gagwe. Go katsolwa mohlala mo pading ya gagwe ya go bitšwa *Maganogano* (1985: 17):

Badimo ga se ba motho eupša ke ba batho. Go swana le Yena Modimo ge e se wa motho e le wa batho ešita le bona badimo ke wa bona ka gore le bona tše re di kgopelago go bona ba di fetišetša go Yena. Ge badimo ba go robaletše ba go khoriša, motho ga se a swanela go lebala gore bona badimo bao ba mo khorišago ga se ba gagwe a nnoši ka ge a se a tswalwa a nnoši. Ba file yena gore a iphepe a be a fepe le bao a tswetšwego le bona le bao a tswalanago nabo. Ge motho a ka itebatša seo, gona o kgopela badimo ka pelotlhomogi gore ba mo furalele gore a tle a ipshine ka go topa tša fase gomme lekhura lela a bego a le ja le tlošwe mo molomong wa gagwe.

Thuto ye e tlišwago ke filosofi ye ke ya gore ge motho a atlegile ga se a swanela go tšea gore Modimo le badimo ba rata yena a nnoši. Ka gona ga se a swanela go swara ba bangwe ka diatla tša makgwakgwa ka gobane yena a na le sa gagwe. Go dira bjalo ke go ipiletša bodiidi. Go swana le difilosofi tša Matsepe, tebelelophelo ye ya Koma e lebane le kgegeo ke ge a gegea bahumi bao ba tšeago batho fela bjalo ka matlakala. Ge motho a ka itebatša go phela le batho gabotse, gona Modimo le badimo ba tlo mo otl.

Ge Serudu (1985) a bolela ka ga khuetšo ya Matsepe go bangwadi ba Sepedi, o ile a re yo mongwe wa bangwadi bao ke Sekhukhune. Se Serudu a se lemogilego, ge go sa phošišwe, ke ge Sekhukhune a ngwala ka go boeletša bjalo ka bangwadi bao go boletšwego ka bona ka mo kgaolong ye, le go

tšweletšwa tebelelophelo ye e itšego. Ka padinyana ya gagwe, *Lešiko la Baaparankwe* (1973), Sekhukhune o tšweletša filosofi ge a ngwala gore:

Madimabe ga a hlapše. Dilo ka moka di dirilwe ke Modimo, di hlodilwe ke Yena, di dirilwe ke Yena, di laolwa ke Yena. A di rerela mabaka a tšona, ge a tliša gwa se tsebe motho, ge a tšea a tla bjalo ka lehodu la bošego. Mehlolo ya gagwe ga e fele, meleko ya gagwe ga e fele. Tšeo di tšwago go Yena, rena di a re tlabana, tša re gagola matswalo, eupša ge re tlišetšwa tše dibotse, ra di amogela ka lethabo leo le re tsikiditlago (letl. 29).

Sekhukhune o na le thuto le ge e se ya go gegea. O no hlaloša ka fao dilo di tšilego le ka fao di sepelago ka gona ka gobane o lemoša batho gore tšohle di dirilwe ke Modimo ebile di laolwa ke Yena. Ke gore re swanetše go amogela se sengwe le se sengwe seo se re diragalelago, e ka ba se sebe goba se sebotse eupša se tšwa go Modimo. Go tšwelela filosofi ye nngwe gape gona moo pukung ya gagwe:

Mokgoko wa motho le motho ke kgomo. Kgomo le kgomo ka motho. Motho o tle a re ke yena motho ka kgomo. Re phela ka kgomo, kgomo e phela ka rena. Kgomo e phelela motho, mola motho a phela ka go fela a phediša kgomo. Re ja kgomo, kgomo e ja rena. Re mafetakgomo, maswaramotho, gape re tloge re hlaname ka gobane go sa elwe lekgotleng, re be maswarakgomo mafetamotho, mme mabakeng a mangwe re be mojabogedi, re be maswarakgomo le motho, re šitwe go ba mafetakgomo le motho.

Bophelo bo phela ka bjo bongwe. Ke gona ge re iphediša ka go phela ka wona mokgwa woo (letl. 35).

Thuto ye e hwetšwago fa, le yona ga se ya kgegeo. O no ba a hlaloša tlemagano gare ga motho le kgomo mo bophelong. Ke go re, motho a ka se kgone go phela ka ntle le kgomo, mola kgomo le yona e ka se kgone go phela ntle le motho. Go ka thwe bohlokwa bja dilo tše pedi tše, e lego motho le kgomo, ke bja neeletšano; ga go seo se lego bohlokwa go feta se sengwe. Poeletšo ya mantšu e lemogwa ge go ka lekodišišwa mantšu a '*motho*' le '*kgomo*' a a ipoeleditšego gantši mo temaneng ye. Ge poeletšo ya gagwe e bapetšwa le ya boMatsepe, go ipontšha Sekhukhune a e feteleditše kudu. O ka re o tlopetše poeletšo ya mantšu ao. Tebelelophelo ye nngwe yeo e nyakilego go swana le ye e hwetšwa gona moo matlakaleng a 35-6:

Motho o tswalana le motho ka motho. Motho ke motho ka motho. Motho ke motho ka setho seo se nago le botho bjo botho. Botho bja motho bo hlatholla boitshwaro bja motho. Tlhago ya motho ke setho sa gagwe. Motho wa go hloka setho sa go ba le botho bjo botho ga se mothomotho. Motho o phela ka motho. Bophelo bo laolwa ke batho magareng a bona gore bo tle bo dumiše. Re kgona go tsebana le batho ka lebaka la setho seo re ka bago naso. Setho sa botho bjo botho ke sethoseho, ke setho seo se nago le botho e se bago bophoofolo.

Thuto ya filosofi ye ga e fapane le ya ka godimo ka gobane le gona mo o hlaloša tlemagano ya '*motho*' le '*motho*' yo mongwe. O ka re ga go motho yo a fetago goba a lego bohlokwa go feta yo mongwe. Fela se segolo ke gore filosofi ya Sekhukhune ga e na kgegeo. Seo se bonalago kudu ke poeletšo ya modu

wa *-tho* go tšwa go *motho*, *setho* le *botho*. Modu woo o šomišitšwe go fetiša tekanyo go swana le *motho* le *kgomo* ka tebelelongphelo ya ka godimo. Ge a bapetšwa le boMatsepe go ka thwe ba a kwana ka poeletšo le ge ya gagwe e feteleditšwe. O fapana le bona ka go se gegee.

Ge go akaretšwa ditaba tše tša filosofi go tla lemogwa gore go na le kwano gare ga tebelelophelo ya Matsepe le ya Moloto, Maserumule, Moswane, Sekhukhune le Koma. Kwano yeo e lebane le poeletšo ya mantšu le mafokwana a a rilego. Kwano ye nngwe gape e lebane le thuto gare ga bangwadi bao. Thuto ya borafilosofi bao e lebane le kgegeo, ka ntle le Sekhukhune yoo yena filosofi ya gagwe e sa gegeego, eupša e nogo ba thuto ya go fa tshedimošo.

6.1.2 Kwano ya mafokwana

Ge go balwa dingwalo tša bangwadi bao ba ngwadilego ka nako e tee le Matsepe le ba ka moragonyana ga fao, go tla lemogwa kwano ya mafokwana gare ga tšeo ba di ngwadilego. Ka pukung ya gagwe ya go bitšwa *Megokgo ya Bjoko* (1969), Matsepe o na le gona go hlaloša ka fao ditaba di tlogo sepela ka gona ka go bolela ka mafokwana a go swana:

..., gomme ditaba tša ntshe di tlile ka tsela ye: (letl. 3).

Anthe Leilane tša gagwe di sepetše ka mokgwa wo
(letl. 14).

... ba re di sepetše ka tsela ye (letl. 34).

Tša Leilane šedi: (letl. 50).

Di sepetše bjang hle gomme di sepetše ka tsela ye:
(letl.75).

Ntle le Matsepe, go bonala bangwadi ba bangwe le bona ba šomišitše mafokwana a, go tšweletša ka fao ditaba di sepetšego ka gona. Ba bangwe ba

bangwadi bao ke R. R. Phasha (*Ke dirišitšwe ke Wena*, 1994), Gazina (*Kgomo go hlabana tša šaka le tee*, 1991) le Moloto (*Leketla la Babinatšhwene*, 1989):

Tša gagwe di rotogile ka tsela ye: (Phasha, letl. 3).

Di bile ka mokgwa woo (Gazina, letl. 5).

Tša go tla go ganwa tšatšing leo di eme ka tsela ye:

(Moloto, letl. 68).

Ge go hlokomedišišwa mafokwana a, go tla lemogwa gore a swana le a Matsepe go no ba go fapana peakanyo ya ona fela. Ke go re a šupa selo se tee, ebile ke a go tšweletša ditaba.

Matsepe o tšwela pele go hlaloša ka fao bophelo e lego phadišano ka gona. O ka re mo bophelong se segolo ke phadišano yeo e lego gona gare ga batho. Motho yo mongwe le yo mongwe o rata go ipona a phala yo mongwe ka dilo ka moka. Taba yeo e sa tšwelela gona moo pukung ya gawe, e lego *Megokgo ya Bjoko* (1969):

... ka ge nnete gona bophelo e le peapeano yeo go yona mang le mang a ratago go ba tšhia ya letšatši le lengwe le lengwe (letl. 1).

Mantšu a a bonala gape ka gare ga dipuku tša Gazina (1991) le R. R. Phasha (1994):

Wena o be o re kgane ba bone eng ge ba tla be ba re bophelo ke peapeano yeo mang le mang a nyakago go ba thwadi. (Gazina, letl. 1).

O tla reng ka gore ka moka re mo peapeanong ya bohumi (Phasha, letl. 3).

Ge a tšwela pele Matsepe o hlaloša ka fao batho ba fapanago ka dikgopolo le menagano ka gona. O bolela gore go na le ba menagano ya go nagana ka lebelo le ba menagano ya go tšwafa. Bjale yena, ka pading ya gagwe, e lego *Megokgo ya Bjoko* (1969), o hlaloša mehuta yeo ya batho ka tsela ye:

Ke botšiša lena ba *megopolo ya maphefo ka gore nnaena ke le boditše le mathomong gore wa ka ke morupa*, ebile le leetong le ka moka le tšamile le nkomanyetša le go nenenkela (letl. 85).

Go bonala mantšu a a kgahlile R. R. Phasha (1994) le Gazina (1991) ka gobane le bona ba a dirišitše ka gare ga dipadinyana tša bona:

Mogongwe lena ka ge le na le megopolo le menagano ya maphefo, le tloga le mo kwešiša gore o lebile kae (Phasha, letl. 2).

Di boneng le lena ka ya lena ya maphefo (Gazina, letl. 86).

Le ge bangwadi ba ba fapana ka peakanyo ya mafokwana, eupša ba bolela selo se tee le Matsepe.

Matsepe (1969) le R. R. Phasha (1994) ba na le gona go hwetša ba tšea lehlakore ge ba kgahlwa ke ditiro tša moanegwa yoo a rilego. Ke go re, ba ema le moanegwa yoo ka tšeo a di dirilego. Go bapetšwa mafokwana a:

Matsepe : ... le tla ntshwarela ge ke re le nna nka
be ke dirile ka mo Leilane a dirilego
ka gona, ka gore le ge go lefa nka
lefa - le bona ba tla šala le mabadi, le
gona, ba tla tlwaologa go hlatšišwa
ke tše ke di jago (letl. 2-3).

Phasha : Nnaena ke ema le Dipono ka seo a
se boditšego batho (letl. 2).

Le ge ditaba tša Matsepe le Phasha di sa swane, fela bobedi bja bangwadi ba bo kwana ka taba ya gore ba tšea lehlakore. Matsepe o ema le ka fao Leilane a dirilego ka gona, mola Phasha yena a kgahlwa ke ka fao Dipono a bololotšego diphiri tša Mooki Baile ka gona. Ka go realo go ka thwe, mafokwana a a kwana ka gobane a na le nepo e tee, ya go tšweletša ka fao bangwadi ba ba tšeago lehlakore ka gona.

Go tšweletša kgakanego yeo e ka bago gona go babadi, Matsepe o na le gona go gatelela taba yeo ka mantšwana a a rilego. Ge a hlaloša go se kwešišege fao o re:

Ao! Na ditaba tša batho ba di sepela bjang? Re kwele
seboledi se re Leilane o iteile mogogadi, hleng bjalo
go kwala gore o iteile mosadi? Molato wa monna yo
ke o tee goba bjang? (*Megokgo ya Bjoko*, 1969: 2).

Felo fa Matsepe ga a kwešiše gore a na molato wa Leilane ke wa go itia mogogadi goba mosadi, goba go tlišitšwe melato yeo bobedi bja yona. Taba yeo ke ye e tlišago kgakanego ka mo kgopolong ya gagwe. R. R. Phasha (1994) le yena o bolela ka taba ya go swana le yeo mo padinyaneng ya gagwe:

Ge e le bjale gona ga ke sa kwešiša. La mathomo re kwele ka ga lesea, lekgarebe, mooki le botshwamare. Bjale re kwa ka ga dillo le mekgoši. Go feta fao le gona re kwa ka kgwebo. Ga re tsebe gore ke kgwebo ya mohuta mang (letl. 4).

Phasha le yena, go swana le Matsepe, o tšweletša go se kwešiše ga gagwe ka gobane go bonala ditaba tšeo di hlalošwago di sa nyalelane, goba a palelwa ke go di tlemeganya. Ka go realo go ka thwe kwano e gona magareng a Matsepe le Phasha ka tirišo ya mafokwana a.

Taba ye nngwe gape yeo Matsepe a ratago go e dira, ke go tšweletša maikutlo a gagwe a letšhogo ka tsela ya mafokwana a a rilego. Mohlala wa mafokwana ao a hwetšwa ka pading ya gagwe, e lego *Megokgo ya Bjoko* (1969):

Mohla re falalelago aretse - di ile go šita baahlodi,
gobane ga re apee selo ka ntle ga potsa fela (letl. 31).

Ka mantšu a mangwe seo Matsepe a se hlalošago fa ke go re ditaba tšeo di dirwago mono lefaseng di ile go palela baahlodi mohla re hwago ka gobane re dira dipšhešamare. Ka mantšu a go ka thwe, Matsepe o gegea batho ka gobane ba sa tsebe se ba se dirago. Gazina le yena go bonala a šomišitše mantšu ao go swana le ka fao Matsepe a dirilego ka gona le ge a sa tšweletše molaetša o tee:

Wa se dire bjalo e tla be e se go dira ka boomo ge fela
e se go apee potsa (*Kgomo go hlabana tša šaka le tee*,
1991: 3).

Kwano yeo e lego gona magareng ga Matsepe le Gazina ke ya go diriša 'go apea potsa' ka gobane lefokwana le le šupa gore o ka tla wa palelwa ka gobane o sa tsebe seo o se dirago.

Matsepe o fela a šomiša mantšu a go tšwa ka Bibeleng ge a gatelela bohlokwa bja ditaba tša gagwe. Taba yeo e tšwelela ka dipading tša gagwe tše pedi, e lego *Tšhelang Gape* (1974) le *Kgati ya Moditi* (1974):

Ka ntle ga go dira ka mokgwa woo gona *ruriruri ke a le botša*, re tla be re sa tsebe se re se dirago (*Tšhelang Gape*, 1974: 39).

Monna ke wa go dira ka mokgwa woo le mosadi ke wa go dira ka mokgwa woo gobane ka ntle ga gore bobedi bja lena le boledišane le kwane, *ruriruri ke a le botša* le tla be le itsenyetša diji ka lapeng la lena ka gore mabarebare ga a agiše (*Kgati ya Moditi*, 1974: 5).

Ruri ke a le botša, tšohle tše le tlogo di tlema mono lefaseng, di tlo tlengwa le kwa legodimong, le tše le tlogo di hunolla lefaseng, di tlo hunollwa le kwa legodimo (*Bibele*, Mateo 18: 18).

Mafokwana a, '*ruriruri ke a le botša*' go tšwa go Matsepe le '*ruri ke a le botša*' go tšwa Bibeleng, a bolela selo se tee ebile a na le mošomo o tee, e lego wa kgatelelo. Ke go re, a bontšha bohlokwa bja taba ye e rilego. Ka go realo go ka thwe go na le kwano ye e rilego gare ga Matsepe le Bibe. Ba bangwe ba bangwadi bao ba kgahlilwego ke ka fao Matsepe a dirišitšego lefokwana le go tšwa Bibeleng ke S. P. Phasha (*Ntshwe*, 1986) le Nkadimeng (*Mantšhaotlogele*, 1984):

Ruriruri ke a go botša, o etile pele ka ge go na le bao ba go šetšego morago (*Ntshwe*, 1986: 83).

Ruriruri ke a go botša baprofeta ba bantši ba ile ba hlobaela mola ba bangwe ba ile ba kgaolwa bophelo go feta gore motho wa moriri wa hlogo a itlhatswe dibe tša gagwe (*Mantšhaotlogele*, 1984: 123).

Ge go hlokomedišišwa mafokwana a a Phasha le Nkadimeng, go sa lemogwa gape gore a na le mošomo wa go gatelela go swana le ka fao Matsepe a dirilego ka gona.

Gape go tla lemogwa gore Matsepe o hlaloša boiketlo ka go tšopola mafokwana a a rilego go tšwa ka Bibeleng:

Matsepe : Rragwe o ile go ikela le seswiswi seo ba rego ke lehu, a tlamega go *iša setšhaba mafulong a matala le go lapološa moya wa sona* (*Megokgo ya Bjoko*, 1969: 23).

Beibele : O nkutamiša *mafulong a matala*, o nkiša meetseng a makhutšo. *O lapološa moya wa ka*; o ntshepediša mmileng wa go loka ka baka la leina la gagwe. (*Bibele*, Psalme 23: 2-3).

Mafokwana a, '*mafulong a matala*' le '*o lapološa moya wa ka*', go tšwa go Matsepe le ka Bibeleng, a hlaloša lefelo la khutšo le boiketlo la go hloka ditshela. Bjale Lebopa (1978) le R. R. Phasha (1991) le bona ba dirišitše ona mafokwana a ka dipukung tša bona.

Lebopa : Na afa Leepa yo wa maabane a maabane a
ka hlahla setšhaba se sekaaka go fihla
mafulong a matala? (*Motho wa Maloba*,
1978: 2).

Phasha : Mo gongwe ke bona ba tlogo nkiša *mafulong*
a matala (*Ke dirišitšwe ke Wena*, 1994: 5).

Lebopa le Phasha ba dirišitše lefokwana le, '*mafulong a matala*' go swana le
ka fao Matsepe a dirilego ka gona. Ka gona go ka thwe, go na le kwano ye e
rilego gare ga Matsepe le bangwadi ba.

Taba ye nngwe yeo e nyakilego go swana le ya '*mafulong a matala*', ke ge
Matsepe a hlatholla go loka le go hloka mathata ka tsela ye:

Bogale bja gagwe bo be bo šiiša namana tša mmele,
eupša morwedi yena e le *maswi le dinose* (*Megokgo*
ya Bjoko, 1969: 12).

Felo fa Matsepe o hlaloša go loka ga Mohlatša yoo a bego a se na mathata
mola rragwe yena e be e le segadi. Go loka fao o go swantšha le *maswi le*
dinose. Mantšu a le ona a gona ka Bibeleng moo go hlalošwago naga ya go
loka ya boipshino ya Kanana:

Bjale ke tletše tšona, gore ke ba namolele diatleng tša
Baegipita, ke ba ntšhe nageng ye ke ba iše nageng ye
botse ye e ahamego, ye e elago *maswi le dinose*, gona
ka kua go dutšego Bakanana, le Bahethe, le Baamoro,
le Baphere, le Bahefe, le Bajebusi (Bibele, Ekisodo,
3: 8).

Go tla lemogwa gore mantšu a, '*maswi le dinose*' mo go puku ya Matsepe e lego *Megokgo ya Bjoko*, a tšwelela gape le ka Bibeleng. Ka gona re ka re go na le kwano ye e rilego gare ga Matsepe le Bibe. Yo mongwe yoo a dirišitšego mantšu a go swana le Matsepe ke Moloto ka pukung ya gagwe ya go bitšwa *Leketla la Babinatšhwene* yeo e gatišitšwego ka ngwaga wa 1989:

Mphokaneng ke naga ya go ela *maswi le dinose*, naga ya khora nywaga ka moka, le yeo ditšhaba tše dingwe di tlego di lle ka tšhego, di lle ka phulo, ešita le yona pula (letl. 82).

Fa ke gona Moloto a hlalošago go loka ga naga ya Mphokaneng ka gobane ke naga ya mokhora. Le ge a šomišitše mantšwana a a *maswi le dinose* bjalo ka Matsepe, yena o a dirišitše kudu go swana le ka Beibeleng.

Matsepe o tšwela pele go lemoša babadi ka mokgwa woo ba swanetšego go ja dilo tšeo ba di šometšego go swana le ka fao Bibe e hlalošago ka gona. Taba ye e bonala dipukung tše pedi tša Matsepe, e lego *Megokgo ya Bjoko* (1969) le *Kgati ya Moditi* (1974):

Ke tshwanelo ge re ba ja, gobane ka ge mang le mang a swanetše go *šeba ka mphufutšo wa phatla ya gagwe* ke ka lebaka la eng ge wena o swanetše go bolawa ke tšhego etšwe phatla ya gago e tšwele phufutšo? (*Megokgo ya Bjoko*, 1969: 14).

Mo phale o dire ka mokgwa woo o thabiše rrago o mo laetše gore le ge a se wa boelwa ke selo sa ka lešakeng, o ikamogile seo se lego *mphufutšo wa phatla ya gago* (*Kgati ya Moditi*, 1974: 15).

Bogobe o tlo bo ja ka *dikudumela tša sefahlego sa gago* (*Bibe*, Genesi 3: 19).

Seo se gatelelwago ke Bibe le Matsepe ke gore dithoto di a šomelwa. O ka re, gore o tle o hwetše ditseka o swanetše go di šomela ka maatla. S. P. Phasha le yena ka pukung ya gagwe, *Ntshwe* (1986) o tšweletša yona polelo ya mohuta woo.

... re ja mphufutšo wa phatla tša rena (letl. 9)

Fa le gona go tla lemogwa gore Phasha (1986: 69, 138 le 139) le yena o dirišitše mantšu a a '*re ja mphufutšo wa phatla ya rena*' go swana le ka fao Matsepe le Beibele ba dirilego ka gona. Go ka thwe ba gatelela selo se tee.

Ge go akaretšwa go bonala bangwadi bao, e lego Gazina, Moloto, R. R. Phasha, S. P. Phasha, Nkadimeng le Lebopa, ba kwana ka go diriša mafokwana a go swana le a Matsepe. Kwano yeo e tsentšha bangwadi bao ka legorong le tee.

6.1.3 Kakaretšo

Seo se gatelelwago ke kgaolo ye, malebana le tirišo ya polelo, ke gore Matsepe o bolela ka ga dintlha tše pedi, e lego tirišo ya tebelelophelo le kwano ya mafokwana.

Mabapi le tebelelophelo go thwe, Matsepe ke yena wa mathomo a tšweleditšego filosofi dingwalong tša gagwe. O šomiša filosofi go tsupolla kgegeo. Go bonala bangwadi ba bangwe bjalo ka boMaserumule le bona ba thoma go diriša filosofi yeo dingwalong tša bona.

Se sengwe seo se lemogwago ke gore go na le kwano ye e rilego ya mafokwana mo dingwalong tša Matsepe le bangwadi ba bangwe ba go swana le boR. R. Phasha.

KGAOLO YA BOŠUPA

7.1 THUMO

7.1.1 Matseno

Kgaolo ye e hlaloša thumo ya nyakišišo ye, yeo e rulagantšwego ka dikakaretšo tša dikgaolo tše di seelago. Godimo ga moo, go tla oketšwa ka go lekola khuetšo ya Matsepe go Rafapa. Go iša pele go tlo lebeletwa khuetšo ya tikologo go bangwadi ba Sepedi gomme gwa tswalelwa ka go gatelela bohlokwa bja Matsepe dingwalong tša Sepedi.

7.1.2 Kgaolo ya Pele

Kgaolo ye e thomile go tšweletša bohlokwa bja Ramaila bjalo ka pulamadibogo ya dingwalo tša Sepedi. Go tšwela pele go filwe le maina a dipuku tša gagwe tšeo di bego di kgahla babadi. Go tloga fao gwa hlokomelwa gape ka fao bangwadi ba bangwe, go akaretšwa le Matsepe, ba ilego ba tšwetša pele mediro yeo ya Ramaila. Go bonala dingwalo tša Matsepe di ile tša fapana le tša bangwadi ba paka yeo ya gagwe ka ge tša gagwe di be di kgahla babadi. Go kgahla babadi ga dipuku tša gagwe ke gona go dirilego gore nyakišišo ye e kgethe go lekola khuetšo ya gagwe go bangwadi ba go mo latela.

Go ahlaahlilwe gape le maikemišetšo a nyakišišo ye ao a lebanywago le go sekaseka khuetšo ya Matsepe go bangwadi ba bangwe ba Sepedi le go tsinkela dikokwane tšeo di laolago khuetšo.

Gona moo kgaolong ya pele, go tšweleditšwe basekaseki bao ba ahlaahlilego khuetšo ya Matsepe go bangwadi ba bangwe ba Sepedi, e lego Serudu (1993 le 1985), Serudu le ba bangwe (1994), Groenewald (1998) le Mampa (1992).

Go iša pele lengwalonyakišišo le, le hlalošitše kamano magareng ga mongwadi, sengwalo le mmadi. Seo se gateletšwego fa ke gore dilo tše tharo tše di ka se amologantšhwe ka gobane, ge mongwadi a se gona, sengwalo se ka se be gona gomme mmadi le yena a ka se bale selo. Go tšwetšwe pele ka go hlaloša tswalano ya mongwadi le mmadi bao ba tlemaganywago ke sengwalo.

Go kgethilwe gape mekgwa ya nyakišišo ya meraro, e lego (a) mokgwa wa go bapetša, (b) wa go hlaloša le (c) wa go hlatholla. Ka go bapetšwa go boletšwe gore kgopolo ye e ama go bapetšwa ga khuetšo le mareo a mangwe ao a amanago le yona le go bapetša dingwalo tša Matsepe le bangwadi ba bangwe bao go thwego o ba hueditše. Go hlaloša le go hlatholla go ile gwa phethwa ka go re dikgopolo tše pedi tše di ya go lebanywa le go hlaloša le go hlatholla mareo le dikgopolo tše di amegago mo nyakišišong ye. Go tšwela pele mareo a mabedi ao a ile go farologantšhwa ka ge a bonala o ka re ke mahlalošetšagotee.

Ntlha ye nngwe ye e ilego ya lebeletwa ke ya taetšonyakišišo ya boGroenewald yeo e ilego ya fapantšhwa le naratholotši ya kgale ya boGenette. Mmotlolo wo wa boGroenewald o hlaloša sebopego sa sengwalo seo se nago le matlalo a mararo, e lego diteng, thulaganyo le mongwalelo.

Kgaolo ye ile ya tswalela difate ka go ala tshepedišo ya ditaba tša nyakišišo ye.

7.1.3 Kgaolo ya Bobedi

Kgaolo ye e lebane le go hlalošwa ga kwano. Borateori ba ile ba e hlaloša ka go amanya le go swana ga dilo tše di bapetšwago. Malebana le dingwalo, basekaseki ba amantšhitše lereo le le go kwana ga dikarolwana tše di itšego ka gare ga dipuku tša bangwadi bao ba bapetšwago.

Go ile gwa hlokomelwa gape le tebelelo ya kwano dingwalong, yeo e arotšwego ka (a) tebelelokakaretšo ya kwano le (b) tebelelo ya kwano ge e amanywa le sebopego sa sengwalo. Malebana le tebelelokakaretšo go boletšwe ka kwano ye e lebanywago le Mmetse (go kwana ga dikhutlotharo), go swana ga diswantšho le tšeo di emelwago ke diswantšho tšeo le go swana ga diswantšho le ge di sa lekane. Ge kwano e amanywa le sebopego sa sengwalo go ile gwa hlokomelwa dikarolo tše tharo tša sengwalo, e lego diteng, thulaganyo le mongwalelo.

Go tšwela pele gape go filwe le mehuta ye mebedi ya kwano e lego (a) mokgwa wa diponagalo tše di lego pepeneneng le tša go iphihla tša go tšweletša kwano le (b) mokgwa wa kakaretšo le dipharologantšho tša kwano.

7.1.4 Kgaolo ya Boraro

Mo kgaolong ye go hlalošitšwe khuetšo le mareo ao a tswalanago le yona e lego kekišo, kutso le phetolelo. Mo kgaolong ye borateori ba file mehuta ya khuetšo, e lego khuetšo ya ka gare le ya ka ntle, khuetšo thwii le khuetšo tharedi, khuetšo ya bokgabo le ye e sego ya bokgabo, khuetšo ye botse le ye mpe le khuetšo ya mmakgothe. Banyakišiši ba tšwetše pele ka go hlatholla dikokwane tša khuetšo, e lego khuetšo ya mongwadi go mongwadi, khuetšo ya sengwalo go sengwalo le khuetšo ya tikologo go mongwadi. Gona moo go ile gwa gatelelwa bohlokwa bja khuetšo ya mongwadi go mongwadi ka ge e nepiša khuetšo ya Matsepe go bangwadi bao go thwego o ba hueditše.

Taba ya mafelelo mo kgaolong ye ke ya gore khuetšo e bapeditšwe le kekišo, kutso le phetolelo go bona ka fao di fapanago ka gona.

7.1.5 Kgaolo ya Bone

Kgaolo ye e lebane le khuetšo ya Matsepe go bangwadi ba bangwe ba Sepedi. Yona e thomile ka go hlaloša bophelo bja Matsepe le bokgoni bja gagwe bja go rulaganya ditaba ka dingwalong tša gagwe.

Go tloga fao go lekotšwe khuetšo ya Matsepe go bangwadi ba bangwe ka go e lebanya le diteng. Ka go diteng go tsinketšwe ditaba tšeo di amanago le setšo le mathata a bophelo, baetapele ba bašoro ba go se loke le batho bao e nogo ba batho fela eupša ba go se loke. Ka dikarolwana tše tša diteng, Matsepe o bapeditšwe le Moswane, S. P. Phasha, Maserumule le Koma go lekola ka fao dingwalo tša bangwadi bao di ka bago di swana le tša Matsepe ka gona.

7.1.6 Kgaolo ya Bohlano

Mo kgaolong ye go boletšwe ka ga khuetšo yeo e lebanego le thulaganyo. Dikarolwana tša thulaganyo tšeo go thwego Matsepe o hueditše bangwadi ba bangwe ka tšona ke semelo sa baanegwa, go timelela ga moanegwa ka tsela ya semaka, ditaba tša bogoši, go hlaloša naga le poledišano ya baanegwa.

Mabapi le semelo sa baanegwa go hlalošitšwe ka fao maina a ka dirišwago go tšweletša mekgwa ya baanegwa. Ke go re, maina a baanegwa a sepelelana le mediro ya bona. Go hlathlotšwe gore Matsepe ke thwadi ya go tswalanya mediro ya baanegwa le maina a bona, gomme bangwadi ba bangwe le bona ba ile ba thoma go ngwala bjalo ka yena gore ba tle ba kgone go tsupolla dimelo tša baanegwa ba bona. Go boletšwe gape gore bangwadi bao ba swantšhitšego baanegwa ba bona le maina a bona ke R. R. Phasha, Moswane, Mpepele le Nkadimeng.

Malebana le tirišo ya direto go tšweletša semelo sa baanegwa, go boletšwe gore Matsepe ke motho wa mathomo wa go utolla semelo sa moanegwa ka tsela ya seretotumišo. Go thwe ge moanegwa yoo a itheta, go tla lemogwa gore moanegwa yoo ke motho wa mohuta mang le gona o tšwa kae. Go gateletšwe gore bangwadi ba go swana le Nkadimeng, Koma, S. P. Phasha, Lebopa, Sekhukhune, Mokwele le Moloto ba tsupolotše dimelo tša baanegwa ka tsela ya diretotumišo ka moo dingwalong tša bona.

Ge e le taba ye e lebanego le go timelela ga baanegwa go thwe e bohlokwa ka gobane e godiša maatlakgogedi. Maatlakgogedi ao a godišwa ke go se tsebe gore a na moanegwa yoo yo bohlokwa o kae, ebile ditaba di tlile go feletša kae. Go boletšwe gore Matsepe o hlalošitše tiragalo ye dingwalong tša gagwe gomme bangwadi ba go swana le S. P. Phasha le Lebopa le bona ba thoma go e diriša bjalo ka yena.

Ge go hlalošwa naga gona go gateletšwe ka fao tlhalošo yeo e tšweletšago moya wo o fokago moo nageng yeo, dinaga tša magaga a mafekefeke di ka utolla atmosfere ya go boifiša, mola tlhalošo ya naga ya meetse a mantši le mafulo a matalana e emela šebešebe le khutšo.

Go boletšwe gape ka ga bophelo bja magoši, diphapano tša magoši ka bobona le thulano gare ga magoši le dingaka tša mošate le ge e ka ba bophelo bja kgoši le bana babo ba ka mošate. Go gatelelwa gore Matsepe o kgonne go tšweletša ditaba tša mohuta wo ka bokgwari gomme bangwadi ba bangwe, bjalo ka S. P. Phasha, Maserumule le Sekhukhune ba thomile go ngwala ka ga ditaba tše.

Kgaolo ye e rumilwe ka poledišano ya baanegwa ya go se loke, yeo go thwego e utolla dimelo tša bona le go tliša poifo. Tirišo yeo ya poledišano e lemogwa dingwalong tša Matsepe, Sekhukhune, Koma le S. P. Phasha.

7.1.7 Kgaolo ya Boselela

Mo kgaolong ye go boletšwe ka ga tirišo ya polelo yeo e lebanego le filosofi le go kwana ga mafokwana a a rilego gare ga bangwadi.

Mabapi le filosofi go gateletšwe gore mošomo wo mogolo wa filosofi ke go ruta. Yona thuto yeo ya filosofi gantši e lebane le kgegeo. Go boletšwe gape gore tšona ditemana tšeo tša filosofi di lemogwa ka poeletšo ya mantšu goba mafokwana. Go thwe tirišo ya tebelelophelo dingwalong tša Sepedi e thomilwe ke Matsepe gomme bangwadi ba bangwe ba latela.

Malebana le go kwana ga mafokwana go hlalošitšwe gore, gantši mantšwana le mafokwana ao a tšwelelago dingwalong tša Matsepe a ipoeletša go dingwalo tša bangwadi ba bangwe ba Sepedi.

7.1.8 Khuetsō ya Matsepe

Maikemišetšo a nyakišišo ye ke go hlaloša ka moo Matsepe a hueditšego bangwadi ba bangwe. Se monyakišiši a swanetšego go se hlokomela ke nywaga ya kgatišo ya dipuku tšeo, yona e kgonthišiša yo e lego mohuetši le yo/ba e lego mo/bahuetšwa. Khuetsō yeo e ka bitšwa khuetsōmotho, ka gobane bahuetšwa ba ile ba bala dingwalo tša Matsepe gomme tša ba kgahla; ba re le bona ba nyaka go ngwala dipuku tša go kgahliša, ba thoma go ngwala ka mokgwa woo Matsepe a ngwadilego ka wona. Fela taba ye ya khuetsō ya mohuta wo, e na le mathatana; monyakišiši o swanetše go ba le šedi, ka gobane mohuetšwa a ka gana a re ga se a bala tša mokete, e lego mohuetši. Kwano ye e tšweletšwago e ka ba ye e tlilego ka sewelo. Mohlala:

Taba ya banna ba! A re e tlogeleng mo (Ramaila, 1951: 22).

Aretse! A re di tlogeleleng masa (Bakgale, 1992: 117).

Bangwadi ba go bonala ba makatšwa ke ditaba tšeo di diregago ka dipukung tša bona, ba a di kgotsa. Ge ba fetša go di makala, ba a laela, ke gona ge go fedile, ga ba sa tšwela pele. Ga go nnete ya gore tshwano yeo e lebanego le thumo ya dikanegelo tša Ramaila le Bakgale e ka bitšwa khuetšo, le ge kwano yeo e tlišwa ke leswaomakalo le go swana ga mafoko, ka gobane bangwadi ba bantši ba ruma dikanegelo ka taelano.

Matsepe : (*Megokgo ya Bjoko*, 1969: 103) 'Ka ge bjale re di kwele, sefata banabešo'.

Koma : (*Maganogano*, 1985: 128) 'Latswa o ntšhiele'.

Lebopa : (*Motho wa Maloba*, 1985: 118) 'Motho wa maloba'.

Marishane : (*Tlhakanantswiki*, 1983: 94) 'Sefata bana ba mokgalabje'.

Mabitje : (*Sehlabeng*, 1983: 101) 'Ka gona re tlo gahlana gape ka moswane - masa ga a na swele'.

Nkadimeng : (*Mmantšhaotlogele*, 1984: 141) 'A e je e šie marapo'.

Ge go se nnete ya gore tshwano yeo ke khuetšo, e ka hlalošwa ka kgopolo efe? Taba yeo e ka swantšhwa ka go šomiša mohlala wo wa tlhago: ge go fetile marega dihlare tša naga di ntšha matšobana, ke go re, nako ya go thunya ga matšobana e fihlile. Histori ya dingwalo tša Sepedi e ka swantšhwa ka mokgwa woo. Paka ya mathomo ke ya gore go ngwalwe, ka gobane batho ba swanetše go rutwa. Paka yeo e bitšwa ya Ramaila.

Ka ge go boletšwe kgaolong ya mathomo, maikemišetšo a Ramaila a bongwadi a be a lebane le go ruta batho go bala le go ngwala gore ba tle ba kgone go bala le go kwešiša Bibe le go opela difela tša kereke tšeo di

ngwadilwego. Ka go realo, go tla lemogwa gore tikologo yeo a bego a ngwala a lego yona e be e le ya batho ba go se kgone go bala le go ngwala, bao ba nyoretšwego go kwa lentšu la Modimo. Ke ka fao go ka bolelwago gore tikologo ya Ramaila e lebane le nako ya diphetogo ('transition'). Batho ba tloga setšong sa gabobona go ya Sedumeding. Ke ka lebaka leo Ramaila a ilego a ngwala dipuku tšeo tša gagwe gore batho bao ba sokologilego ba ithute go bala ka tšona. O ka re gore Ramaila a tle a ngwale dipuku tšeo tša gagwe o gapeleditšwe ke mabaka ao a bego a phela ka tlase ga ona; a batho ba go se rutege le go se kgone go bala le go ngwala. Bontši bja dikanegelo tša bangwadi bao ke tša go etiša le tša thuto.

Paka ya bobedi e thoma ge dingwalo tša boMatsepe di thomile go gatišwa le go balwa. Go thwe babadi ba lapišwe ke tša go etiša, ba nyaka tša megopolo ye e tseneletšego. Moemedi yo mogolo wa bangwadi bao ke Matsepe. O ile ge a amogela sefoka sa bangwadi sa dipadi tša Sepedi sa Samuel Edward Mqayi ka ngwaga wa 1964, ka wa gagwe wa go ja bogobe a bolela gore, dingwalo tšeo a di ngwalago ke tšeo di kgahlogo babadi. Ke gore, babadi ba ipshina ka tšona ge ba di bala. Ge dipuku tšeo tša Matsepe di šala di kgahla babadi, gona ke sešupo sa gore batho ba šetše ba kgona go bala ka bontši. Gona go ka bolelwa gore tikologo yeo Matsepe a ngwalago ka tlase ga yona ke ya batho bao ba kgonago go bala le go ngwala. O ka re ke tikologo ya batho ba go rutega. Gona go ka thwe dingwalo tša gagwe o di ngwalela batho bao ba rutegilego. Ka ge bjale batho ba kgona go bala le go ngwala, ke ka fao ba lemogago bokgoni bja Matsepe bja go ala ditaba ka gare ga dingwalo tša gagwe. Ga se yena a ithomelago go ngwala dingwalo tša gagwe ka tsela yeo a ngwadilego ka gona, eupša ke tikologo ya gagwe yeo e mo gapeleditšego go dira bjalo. Fela bokgoni bja gagwe ga bja ka bja huetša bangwadi ka moka ga bona, ba bangwe ba hueditšwe ke tikologo bjalo ka boRafapa.

7.1.9 Rafapa

Rafapa, Bopape le Mashao, ke ba bangwe ba bangwadi bao Serudu (1985: 97) a rego ba hueditšwe ke Matsepe. Bjale nyakišišo ye e na le mathata ka tšeo Serudu a di boletšego ka gobane kwano ye e tšweletšago khuetšo e a hlokega. Ke ka lebaka leo taba ye e yogo lekodišišwa gabotse.

Ge e le padinyana ya Mashao, e lego *Mahloko a Mahlatse* (1979), e bolele bag a mathata a bophelo a moanegwatwadi, Mahloko, le ka mo mathata ao a fetogilego mahlatse. Thesese ye ga e lemoge khuetšo yeo Serudu a e boletšego.

Dipadi tša Bopape, *Lenong la Gauta* (1982), *Rena Magomotša* (1986) le *Tsietsi* (1995) ke dingwalo tše di hlalošago ditaba tša sebjalebjae, ga di swane le tša Matsepe. *Lenong la Gauta* (1982) ke paditseka, *Rena Magomotša* (1986), le *Tsietsi* (1995) ke kipadinyana tšese di ngwaletšwego bafsa. Diterama tša gagwe, *Makgale* (1978) le *Dikeledi* (1985) ke swantšha mathata ao a lego ka mošate: *Makgale* (1978) e tšweletša Makgale le Phaladi, barwa ba mafahla ba kgoši Kgadima, ba ba bakago bogoši. Le ge di tšwelet mathata a ka mošate, mathata ao a fapana le ao Matsepe a a hlalošago.

Rafapa ke yo mongwe yobohlokwa wa bangwadi ba baswa. O ngwadile dingwalo tše mmalwanyana tša Sepedi. Dipuku tša gagwe ke *Leratosello* (1978), *Mogwane o a Ila* (1981), *Tšhila ya Tsebe* (1982), *Bohwa bja Madimabe* (1983), *Bowelakalana* (1987), *Diphiri tša Soweto tšeo di gagolago* (1992) le *Tate le Morwa le Moya* (1998). Rafapa o ngwadile ka ga mathata ao a lego gona ka malapeng mola tikologo ya tšona e le ya sebjalebjae. Mathata ao ke a bogafa le ge a ka wela ka lehlakoreng la boloi le bohlananahlogo. Atmosfere ya dingwalo tša gagwe ke ya go tšhoša le go boifiša.

Thesese ye e go tiiša phapano ye e lego gare ga tša gagwe le tša Matsepe ka go sekaseka e tee ya dipadi tša gagwe, e lego *Mogwane o a lla* (1981). Bjalo ka tša Matsepe, le tša gagwe di tlemaganywa ke diteng le thulaganyo ya tšona ya go swana. Ke ka lebaka leo go tlogo nyakišišwa e tee fela, le ge nyakišišo yeo e ka se ke ya ba ya go tsenelela kudu.

7.1.9.1 Diteng tša *Mogwane o a lla*.

Padinyana ye ya Rafapa e bolela ka Mmadikila yo a bego a nyetšwe ke Ntlheke gomme ba šegofatšwa ka dithorwana tše pedi, e lego Podile le Mmalehu. Lenyalo la bona le ile la tla la šašarakanywa ke ge Lesibana, e lego mogolwa' Ntlheke, a ile a gagara batswadi ba gagwe ka selepe ka lebaka la bogaswi. Taba ye e ile ya napa ya fa Mmadikila sebaka sa go hlala ka gobane mehla le mehla o kgotlopa Ntlheke ka mantšu a gore yena o tšhaba go kgabelelwa ka selepe ke Ntlheke ka ge bogaswi bja ka gabo bo ba dira bjalo. Taba yeo e ile ya gola go ba go fihla ge Mmadikila a phutha thoto a leba ga gabo. Kua ga gabo le gona o ile a thoma go phela bophelo bja bogwaragwara, a enwa mabjala, a kgoga metšoko ebile a robala malalatle. O ile a tla a namolelwa ke go nyalwa gape ke Seloma yoo e bego e le Morutiši. Ba ile ka tamiša madiba gomme ba boa ba ikgonere, ge e se thorwana e tee yela Mmadikila a go tla a e gapa, e lego Mmalehu morwedi wa Ntlheke. O tsebe gore Podile yena o ile a hlokofala Mmadikila a sa le ka ga gabo. Seloma le Mmadikila ba phetše ka gare ga manongonongo le matšhatšhakhura, eupša ge e le thari e ile ya ba nkhokho! Mmalehu le yena o ile go gola a phetha leo le rego ngwana ga a thopše ke mogopo gomme a ipoelela go tatagwe, e lego Ntlheke. Seloma le Mmadikila ba šala e le ba babedi go fihla ge moratho wa Seloma a ile a tla a bolaya Mmadikila ka mphaka ka lebaka la bogaswi bjoo a bo tšhabilego ka ga Ntlheke.

7.1.9.2 Papetšo ya Rafapa le Matsepe

Ditaba tše go tlogo bolelwa ka tšona ka boripana ke:

- Baanegwa
- Thulaganyo
- Tikologo
- Moko wa ditaba
- Tebelelophelo

Ge go balwa dipuku tša Rafapa go tla lemogwa gore o bolela ka baanegwa bao e lego batho ba mehleng, bao le gona ba se nago molato bjalo ka Ntlheke, Mmadikila, Lesibana, Mmalehu, Thongwa, bjalobjalo, bao e lego baanegwa ba *Mogwane o a lla* (1981). Ge e le *Bohwa bja Madimabe* (1983), moanegwathwadi ke serutegi, Ngaka Ngake, e lego ngaka ya menagano. O bileditšwe polaseng ya Morena Lebelo, yoo e lego mohumihumi, yo mogatšagwe a swerwego ke bolwetši bja monagano bjo dingaka tše dingwe di se tša kgonago go bo alafa. Ga a ngwale ka ga magoši a mašoro a go se loke, le baanegwa bao e nogo ba batho fela eupša ba se ba loka, bjalo ka Kgoši Lefehlo, Kgoši Nthumule, Leilane le Maphuthe (*Megokgo ya Bjoko*, 1969).

Mabapi le thulano ge go balwa dipuku tša Rafapa go bonwa kgakgano e tšwelela gare ga batho bao ba gagwe ba mehleng bjalo ka tlhalano ya Madikila le Ntlheke, go ngala ga Mmalehu ka ga Seloma le yona polao ya Mmadikila ke Thongwa yoo a iphokolelago ka bjokong (Rafapa, 1981). Mo go *Bohwa bja Madimabe* (1983), Rafapa o hlaloša ka moo Ngaka Ngake a ilego a katana le bolwetši bjoo bja monagano bja Molahlegi, le ka moo ditaba tše di feleletšego ka gona, e lego ge Morena Lebelo a ipolaya ka sethunya. Le ge lerato le tsene moo, padi yeo e bolela tša go šiiša namana tša mmele. Dipuku tša gagwe ga di lebane le thulano ya magoši le dingaka tša mošate (Kgoši Lefehlo le Kgoši Nthumule ba a lwa, Kgoši Nthumule o lefiša Tšhidiamotse, ngaka ya mošate ya marumo, ge a alafile Mohlatša dintho).

Ge go bolelwa ka ga tikologo go tla lemogwa gore Rafapa o ngwadile ka ga ditaba tšeo di amanago le go ya Makgoweng, dikolong, bokomišinare, basadi ba go tšwara marokgo, thulano ya Makgowa le Basotho, bjalobjalo (*Mogwane o a lla*, 1981) le bahumi ba dipolasa, dirutegi, bjalo ka Ngaka Ngake, baoki, bjalobjalo (*Bohwa bja Madimabe*, 1983). Ka go realo, go ka bolelwa ka tikologo ya sebjalebja, fela ya go boifiša. Ge Ngaka Ngake a be a le tseleng a eya lapeng la Morena Lebelo, o feta 'hleng ga lebitla la go phethela', tsela e 'huhumela ka moriting wo moso' (letl. 2). Atmosfere ke ya go tšhoša, e sego letšhogo la ge madira a magoši a hlabana ntweng, ke la dipoko, diriti, bjalobjalo. Tikologo ya dipadi tša Rafapa e fapana kudu le ya dipadi tša Matsepe ka gobane ga a ngwale ka ga ditaba tša setšo moo kgoši e lego modingwana wa setšhaba, fao gape melato e sa kwewago kgorong. Magoši a gona e sa le ale a kgale a go tšwara makgeswa.

Ge go lekolwa moko wa ditaba ka dipukung tša Matsepe, go tla lemogwa gore o lebane le go gegewa ga magoši le baanegwa ge bošoro bjoo ba bo dirago bo ba wela. Ka gona o ka re Matsepe ke rakgegeo. Ka dingwalong tša Rafapa kgegeo yeo ga e tšwelele le gannyane. Dipuku tša gagwe go ka thwe di lebane le saekholotši (Ngaka Ngake o bileditšwe polaseng ya Morena Lebelo go yo alafa Molahlegi yoo a swerwego ke bolwetši bja monagano).

Malebana le tebelelophelo, go bonala filosofi ya Matsepe e lebane le thuto yeo ka yona a gegeago rena batho. Ka dipukung tša Rafapa ga go filosofi yeo e tšwelelago, ga go na thuto ka gobane ditaba tša gagwe di lebane le mathata a bophelo, gagolo go nepišwa matshwenyego a a lebanego le bolwetši bja monagano le tša go setla pelo.

Se sengwe se bohlokwa ke gore Matsepe o gatelela filosofi le thuto ya gagwe ka go boeletša ditemana tše di hlalošago tebelelo ya gagwe: 'Ga go mang a tsebago gore lefase le na le diketekete tše kae tša diketekete tša mengwaga le bopilwe, ...' (*Tšhelang Gape*, 1974: 5 le 233). Ka ntle le ditemana tšeo, go

boeletšwa mafoko le mafokwana a bjalo ka: '... di tlile ka tsela ye' (*Megokgo ya Bjoko*, 1969: 3, 14, 34 le 75). Ka poeletšo yeo Matsepe o nyaka go tšweletša le go tiiša kgegeo. Rafapa ga a na poeletšo ya ditemana le mafokwana mo dingwalong tša gagwe, ke ka fao a se nago kgegeo.

Ka ge dingwalo tša Rafapa di fapana kudu le tša kgale tše bjalo ka tša Matsepe, nyakišišo ye ga e bone taba yeo ya khuetšo.

7.1.9 Bohlokwa bja Matsepe

Matsepe ke yena mongwadi a nnoši a amogetšego sefoka sa dingwalo sa Samuel Edward Mqayi gabedi, ka ngwaga wa 1964 le wa 1972. Ge e le bangwadi ba bangwe, go akaretšwa le ba maleme a mangwe bjalo ka Sezulu, Sethosa, Setswana, bjalobjalo, ba amogetše sefoka seo gatee fela. Taba ye e bontšha bohlokwa bja gagwe.

Go ya pele, basekaseki ba bantši ba dirile dinyakišišo ka dipuku tša Matsepe go feta tša bangwadi ba bangwe. Go na le dithesese tše nne, e lego:

- *Character delineation in novels of O. K. Matsepe, 1980* (Serudu)
- *The novels of O. K. Matsepe: A literary Study, 1987* (Serudu)
- *Time order in the three novels of O. K. Matsepe: The story behind the text, 1989* (Grobler)
- *Khuetšo ya O. K. Matsepe go bangwadi ba Sesotho sa Leboa, 1994* (Mosidi)

Ka ntle le tšona go na le ditaodišwana tše seswai tšeo di nyakišišago dingwalo tša Matsepe:

- R. .R. Phasha: *Twee vertel strategieë, 1998* (Groenewald).

- *Extraordinary events and primeval images: magic realism in the work of Northern Sotho novelist O. K. Matsepe, 1993* (Grobler).
- *Solving the insoluble: O. K. Matsepe's Lešitaphiri and the signs in our times, 1993* (Grobler).
- *Altering the sequence of time: Narrative techniques in O. K. Matsepe's Letšofalela, 1992* (Grobler).
- *Story vs Text in O. K. Matsepe's Lešitaphiri, 1990* (Grobler).
- *The story behind the text: O. K. Matsepe's sense of time, 1991* (Grobler).
- *O. K. Matsepe's worldview: An appraisal, 1990* (Serudu).
- *The place of Matsepe's novels in the development of Northern Sotho Novel, 1985* (Serudu).

Le dinyakišišo tša borateori bao ba sa sekasekego dingwalo tša gagwe, ba fela ba tsenya leina la gagwe ge ba bapetša dingwalo tšeo tša bangwadi ba bona le yena (Matsepe) ka gobane o tšewa go ba yo mongwe wa bangwadi ba bohlokwa.

Taba ye nngwe ya go gatelela bohlokwa bja Matsepe ke gore ke yena mongwadi a nnoši wa dipuku tša Sepedi yoo puku ya gagwe e fetoletšwego go leleme le šele, e lego Seafrikaans. Padi ya gagwe ya go bitšwa *Megokgo ya Bjoko* (1969) e fetoletšwe go polelo ya Seburu ke P. S. Groenewald gomme yona e bitšwa *Die harsings huil* (1988).

Le ge nyakišišo ye e nepiša dipadi tša gagwe fela, go sa na le dipuku tša direkto, e lego:

- *Molodi wa mogami* (1970)
- *Molodi wa thaga* (1968)
- *Phalafala ya koma* (1970)
- *Todi ya dinose* (1968)

- o *Kwela pele* (1969)
- o *Kgotla o mone* (1968)

Bokgoni bja gagwe bo letše kudu mo go diretotumišo, fela ke yena mongwadi wa maitekelo. Diretotumišo ga se tše a di kgobokeditšego, eupša ke tše a di ngwadilego, o ka re ke tša boikgopolelo. Gape di fapana le tša bogologolo ka ge a reta ka ga ditaba tša ka mehla, bjalo ka 'Setongwane', 'Pšhantla', 'Moribu', 'Lemetsa', 'Kelelagobedi', bjalobjalo. Ka ntle le diretotumišo tše, o ngwadile disonete bjalo ka, 'Di ntšhifala bjang', 'Mogokolodi', 'O kgonegile', 'Sello sa pula', bjalobjalo.

Phapantšhokgolo ya direto tše ka moka ke ya gore, di ngwadilwe ke rakgegeo. Ka morago ga gore a thome go ngwala direto, go ile gwa thongwa go tsupologa bangwadi ba bantši ba diretotumišo. Bona ba ile ba thoma go latela mokgwa woo Matsepe a ngwalago diretotumišo ka wona. Mehlala ye mekaone ya diretotumišo tše di ngwadilwego go swana le tša Matsepe ke tša Maserumule (Lefakong, 1983), Serudu (Thagaletswalo, 1989: 3) le Mampuru (Senakangwedi, 1991: 5).

7.1.10 Bofokodi bja Matsepe

Le ge ditaba tše ka moka di tšweletša bokgoni le bohlokwa bja Matsepe, eupša dipadi tša gagwe di na le bofokodi. Bofokodi bjoo bo lebane le tharollo ya mathata ka mo go sa kgotsofatšego. Ge e le ka go *Kgorong ya Mošate* (1972), o hlaloša tša Boditsi ge a timelela go tšwelela Nkabe. Yena Nkabe yoo o tšwelela bjalo ka lethopša kganthe mafelelong ge a itheta go lemogwa gore Nkabe yoo ke Boditsi. Etse go a kgonega go dula le motho e le wa gabolena gomme la palelwa ke go mo tseba? Ge go balwa *Megokgo ya Bjoko* (1969), Matsepe o re a bolela ka ga ditaba tša boLeilane, gwa tšwelela Makgowa. Tiragalo yeo ga e na mohola ka ntle le gore Matsepe o be a sa tsebe ka moo a kago ruma ditaba tša padi yeo ka gona. Bothata ke gore ga se

a šitlela go tšwelela ga Makgowa ka tshwanelo. Gantši dipadi tša Matsepe ga di na tlemollo ya mathata ye e kgotsofatšago. Ge Groenewald (1981: 141) a bolela ka ga padi ya gagwe ya mafelelo, *Mahlatse a Madimabe* (1981) o re:

In places of the disturbance of the realistic presentation of matters is awkward (for instance the description of Molobi's people). Apart from this, some episodes could have been developed better.

Eupša bofokodi bjo bja dingwalo tša Matsepe ga bo fekeetše bokgoni bja gagwe ka gobane le ge go le bjalo, babadi ba no tšwela pele go di bala le go ipshina ka tšona. Ke gore bofokodi bjoo ga bo na maatla mo dipukung tša gagwe.

7.1.11 Tshegišo dingwalong

Le ge dipadi tša Matsepe di na le bofokodi, eupša Matsepe ke mongwadi wa maemo/bokgoni. Babadi ba rata go bala tše a di ngwadilego, ba kgahlwa ke dipuku tša gagwe. Gape basekaseki ba šomiša dipadi tša gagwe bjalo ka mehlala ye bohlokwa ge go bolelwa ka ga bokgoni bja bangwadi ba Sepedi. Se mmadi a se lemogago ge a thoma go bala dipuku tša Matsepe ke tshegišo le nyefolo. Fela tshegišo yeo e fapana le ya paka ya mathomo ya dingwalo tša Sepedi. Ge go balwa Ramaila (1951) go bonwa ka fao a hlaloša tša go segiša fela. Ge a hlaloša leeto la setimela go tloga Randfontein go ya Springs, o bolela gore setimela se be se tletše ka mehutahuta ya batho bjalo ka barekiši, ditsotsi, baruti, bjalobjalo. Gona ka moo setimeleng go be go iketlilwe, go thabilwe ebile:

Thaka ya masogana le yona ka moo e tšama e letša dikaramafone (letl. 30).

Taba ye ya masogana a go letša dikaramafone ke seka sa boipshino le lethabo leo le bego le rena ka moo gare ga setimela. Go ile go sa iketlilwe ka yona tsela yeo, yo mongwe wa masogana gona ka fao setimeleng a gotetša sekerete fela sebakeng sa go lahlela lehlokwa leo le sa tukago ka ntle, a le lahlela ka mphatšeng wa lefestere la setimela seo, la hwetša ditlakala ka fao, gomme gwa napa gwa thoma go swa:

Banna bjale ba thomo tlalelwa, dikaramafone di a homola, le dikuranta di bewa fase, mathaka a mangwe a šetše a rato tlogaema (letl. 30).

Go homola ga dikaramafone ke taetšo ya tlalelo le letšhogo gammogo le manyami. Phapano gare ga lethabo la dikaramafone le khomolo ya dikaramafone di tšweletša letšhogo la go segiša.

Ge e le Tsebe ka go padinyana ya gagwe ya go bitšwa *Noto-ya-Masogana*, o hlaloša leeto la Lesibana yoo a go ka a fihla ka ntlong ya mosadi yo mongwe wa go bitšwa Madlamini. Mosadi yoo o be a rekiša dijo le mabjala. Ge Lesibana a fihla ka fao o ile a bewa phapošing ya ka morago mo a ilego a dula ka gare ga ditulo tša manongonongo, Madlamini a mo lokišetša tša go ja. Lesibana a re go bona ka fao a hlompilwego ka gona a ba a itheta ka pelong a re:

E tla be a se nna sephontšha sa Malose. Bjale ke gona ke lego *Noto-ya-masogana* ka mmapale (letl. 42).

Ge Lesibana a fetša go ja, Madlamini a tloša dibjana gomme a bea semetlana sa bjala bja Sekgowa tafoleng, ba thoma go nwa. Ka morago ga galase ya mathomo Lesibana a thoma go rola dieta le go apola paki yeo a ilego a e bea ka morago ga lebati moo khuse ya gagwe le yona e bego e le gona. Ba ile go fetša go ja le go nwa Madlamini a nyaka ponto ya dijo le bjala. Ka nako yeo Lesibana o swere mašeleng a a šupago le soka. Lesibana o thomile a re kootse

mosadi yoo o a swaswa, eupša gore Madlamini o a rereša a ntšha mphaka a mo leba. Lesibana o ile a swanelwa ke go ntšha mašeleng ao a šupago le soka gore a neele mosadi yoo. O ile go e bala mosadi a befelwa kudu a re:

Tshin! Kwedin, intoni le? A r'yalo a batamela lesogana, a emišitše thipa yela. Ka go bona lehu le batametše, Lesibana a fela a katakata ka sa morago. 'Sogana la batho le be le jetše molato mpeng. A ba a itshola ka pelong gore o be a eya kae, a tlogela boThema le boMpe ba ba tsebago Gauteng go mo fetiša. A re nkabe a se itire mogajana gomme nkabe e sa mo thuše ka selo, o be a fihlile lebotong go se sa hlwe go le mo a ka tšhabelago. O ganne mosadi a sa re 'feke', a be a šetše a le lefestereng. A le kalela mošimane, a re ka mafuri a re 'kilikiti'. A lebelela gomme a bona kgorwana e tšwelelago ka tseleng e kgolo. A ragoga mošimane a leba kgorong yeo (letl. 44).

Taba ye e gatelelwago ke tsopolo ye ke ya letšhogo la Lesibana leo le tlišwago ke mosadi yoo a mo rakedišago ka thipa. Phapano ya go ipshina (go rola dieta, go itheta, go apola paki, bjalobjalo) le go tšhaba ga gagwe di tliša tshegišo yeo e lebanego le bofšega bja gagwe. Mongwadi o gegea Lesibana ka go mo tlontlolla (go tšhaba mosadi) le go mo nyatša.

Paka ya Matsepe yona ke ya kgegeo. Kgegeo e bohlokwa ka gobane ke seipone se mo go sona wena mong o iponago ka moo o lego ka gona, o na le mafokodi ao o sa ratego batho ba a bona. Ke ka lebaka leo bohlokwa bja dingwalo tša maemo a godimo bjalo ka Don Kwiksot ya Cervantes ye e gatišitšwego la mathomo ka ngwaga wa 1605-1615 bo bonalago ka gona.

Ke ka lebaka leo Matsepe e lego pulamadibogo wa paka ye mpsha. Kgegeo ya paka yeo ke ye e fapafapanego.

Ge go balwa puku ya Matsepe, e lego *Megokgo ya Bjoko* (1969), go tla lemogwa gore Leilane o thomile e le motho yo mošoro, yoo e lego gore rena babadi ga re itswalanye le yena. Ge a itlhaloša o re:

Ga ke ile ntwā, ke ila lethabo (letl. 2).

Nnete gona o a rereša ka gobane o ile a itia mosadi le mogwegadi, a lwešanya Kgoši Lefehlo le Kgoši Nthumule, a ba a kgoromeletša Maphuthe ka legageng. Mafelelong a sokologa ka gobane go bonala a tšwelela le Makgowa ao a rerago lentšu la Modimo. O boetše o swarelane le Maphuthe le magoši ao a go a lwešanya, e lego Lefehlo le Nthumule; ebile o nyetše morwedi wa Lefehlo. Ditaba tše di hlaloša gore bjale gona Leilane ke motho wa khutšo. Se Matsepe a se gatelelago ke gore le rena batho re ka mokgwa woo, ga re swane le khudu yeo go thwego ga e lahle legapi la yona, re tsebo lahla legapi leo la mereba, bonokwane, bošoro, megabaru, bjalobjalo.

Ge e le Mpepele (1985: 76-85) o ngwadile ka ga Pherefere yoo e bego e le monna wa go se loke, wa mahlapa le go bapala ka letsogo. O be a na le ngwana o tee wa mosetsana gomme a sa rate go mmona a na le mošemanyana. Ge a mo hwetša a na le mošemanyana o be a rogana kudu moo e lego gore motho ga a kgotlelele mahlapa ao. O ile ge a tlo gakalela pele, ya ba taba ya gore Pherefere o bona Moditi a itiana le Mpho ka tladimolomo gomme go tloga letšatši leo a napa a thotha a ya a robala ka ntlong ya Moditi gore go se be mošemanyana yo a tsenago fao. Mpho o be a no tsena ntlong ya Moditi Pherefere a robetše gona ka fao ntle le go mo kwa. Tšatši le lengwe go kwala gore:

Pherefere o ile a swara Mpho ngwakong wa gagwe gomme ya re ka leselaphutiana a yo bitša diputswa tšela tša maloba go tlo mo eletša gore a dire bjang ka mpša ye e bego e mo feletša mae. Lebakeng leo ke ge Moditi a ikgadima moo go bego go se mang yoo a bego a ka gonona gobane sefofu se be se e tseba taba yeo. Pherefere o ile a tsoga a notlela lebatl a le ntle a ba a bofa ka mathale gore mogolegwa a se leke mathaithai. O rile go tšwa a yo bitša magagabo Mpho a laela Moditi gore a kuke tlhaka ya ntlo gomme yena a namela a tšwa gona kua letšing leo ge o rata o ka rego madingwaneng (letl. 84).

Ge Pherefere a boa a hloka Mpho, gomme ge Moditi a botšišwa gore morwalo ke wa mang, a hlaloša gore o imišitšwe ke tatagwe ka gobane o be a robala le yena ntlwaneng ya gagwe. Go tloga tšatši leo ya ba gona ge Pherefere a tlogetše go diša Moditi.

Ge go tsinkelwa taba ya Pherefere ya go diša Moditi (go gana go bona a eme le mošemane, go robala le yena ka ntlong le go notlelela Mpho ka ntlong), le taba ya go robala ga Mpho ka ntlong yeo a lego go yona le go ima ga Moditi, go tšweletšwa kgegeo yeo ka yona Mpepele a hlagišago bošilo bja Pherefere. Le ge a be a dišitše Moditi ka sebele, eupša Moditi o a ima. Ka go realo o ka re mediro ya Pherefere ke seipone seo rena batho re ka itshenkago mafokodi a rena ka sona. Go ka thwe kgegeo ya Mpepele ke ye bogale ya go hlaba.

Yo mongwe wa borakgegeo ke Nkadimeng (1984). Ka kanegelokopana ya gagwe ya go bitšwa 'Nna nka se je dipute', (*Mmantšhaotlogele*, 1984) o gegea batho ba ka mehla, ba botho, ba go ba le tlhompho le lerato. Rabolepa le Malekhenene ba kwana le ba ga Mphetakapejana gore bana ba bona, e lego Galempotše (morwedi wa Rabolepa) le Seporanentekeleke (morwa wa

Mphetakapejana) ba swanetše go aga lapa ntle ga go kwana le bana bao ba bona. Go bonala Galempotše a ganana le ditaba tšeo tša go nyalwa ke Seporanentekeleke ge batswadi ba gagwe ba mmotša tšona. Le ge a be a gana, eupša batswadi bao ba gagwe ga se ba ka ba mmefelelwa ka gobane nnete gona o be a gana go ja dipute ka ge e be e sa le yo monnyane.

Ge go ka hlokomedišišwa gabotse go tla lemogwa gore Nkadimeng o gegea batswadi ba Galempotše bao ba kitimetšego dikgomo ka go nyadiša Galempotše e se ya ba nako, ka ge e sa le thaka ya diketo. Kgegeo yeo e tlišwa ke ge Galempotše a gana go nyalwa ke Seporanentekeleke. Seporanentekeleke le yena o palelwa ke go botša Galempotše ka lebaka la go swa ka ganong. Le ge batswadi bao di ba paletše, ga se ba befelelwa bana bao ba bona. Ke ka fao Nkadimeng a sa ba pharego ka molato wa go gapeletša bana go aga lapa, seo se lego gona o a ba hlompha le gona ga a ba gegee ka go nyatša ka lebaka la gore bošaedi bja bona ga se bjo bo tshwenyago wo kaalo. Ka go realo go ka thwe kgegeo ya Nkadimeng ke ye boleta, ye borutho, ya go ba le tlhompho ka gare.

Ge go rungwa go ka thwe, paka ya tshegišo ke ya go etiša ka lebaka la gore dingwalo tša gona di be di se na thuto, ge e se fela go segiša babadi. Ke gore dingwalo tšeo di lebane le go tloša bodutu. Paka ya kgegeo yona e lebane le ge baanegwa ba emela yo e lego mmadi, ke go re, yo mongwe le yo mongwe wa rena. Kgegeo yeo e tliša botebo bja bophelo, ka mantšu a mangwe re ka re sengwalo seo ke sengwalongwalo ka ge se amana le maphelo a rena batho.